

TDK DOLGOZAT

Szalai Maja Anna

Kommunikációs kihívás a Rákosi-korszakban: a Petőfi-kör vitái

2024

Tartalom

Bevezető	3
1. Mi is az a Petőfi Kör?	5
1.1 Megalakulásának előzményei: Hruscsov beszéde az SZKP XX. kongresszusán	5
1.2 A Dolgozó Ifjúság Szövetsége és a Petőfi Kör megalakításának oka	7
1.3 A Petőfi Kör valós célja, működése és legfontosabb szereplői	9
2. Kommunikációs stratégiákról	12
2.1 Történeti áttekintés a retorikáról.....	12
2.2 Kommunikációs áttekintés a retorikáról.....	13
2.3 Retorikai alakzatok	14
2.4 A retorika gyakorlati haszna: érvelés a vitában.....	15
2.5 Részletesebben a vitáról: a vita pszichológiája	18
3. Hogyan és milyen hatékonysággal alkalmazta a Petőfi Kör a vitát, mint kommunikációs stratégiát?	22
3.1 A Petőfi Kör vitáinak elemzése röviden néhány kiemelt példán keresztül	22
3.2 Június 27 – A sajtóvita.....	26
3.2.1 Első rész	27
3.2.2 Második rész	30
3.2.3 Harmadik rész	32
3.2.4 Negyedik rész.....	33
3.2.5 Ötödik rész	35
4. Következmények, hatások	36
4.1 Kísérlet a Petőfi Kör felszámolására	36
4.2 Október 23.	37
5. Konklúzió	39

Bevezető

Az 1956-os történések alapjaiban formálták meg a magyar társadalmi és nemzeti identitást, egy olyan időszakban, ahol a politikai berendezkedésen túl a szovjet megszállás, a kommunista szuperhatalom kultúráját és hagyományait is igyekezett ráerőltetni országunkra. Azon túl, hogy Magyarország történetében kiemelkedő jelentőségű eseményről van szó, fontos kiemelni, hogy az október 23-ai forradalom egy olyan globális konfliktus kontextusában történt, amely hosszú évtizedekig meghatározta a világpolitikát. A hidegháború kelet-nyugati szembenállásának is lényeges eleme lett, hiszen az eset olyan precedenst teremtett, amely a világ figyelmét Kelet-Európa szovjetellenes kezdeményezései felé fordította.

Tehát azt is láthatjuk, hogy még a legkeményebb diktatúrák sem képesek megölni a kritikai gondolkodást. Erre pedig a legjobb példák azok az értelmiségi egyetemisták által létrehozott mozgalmak, amelyek vállalva minden kockázatot arra motiválnak, hogy gondolkodjunk, vitatkozzunk és cselekedjünk. Az olyan kezdeményezések, mint a Petőfi Kör bizonyítják, hogy az emberekben mindig él a változás igénye. Ez különösen érdekes a rendszerkritikai mozgalmak kutatásában, mivel képes rámutatni arra, hogyan lehet értelmiségi vitákon keresztül a politikai változást előmozdítani. A Petőfi Kör tagjainak bátorsága elvitathatatlan, csakúgy, mint a – Tiszta szívvel c. egyetemi lapot szerkesztő – „Kolhoz” Kör, illetve a MEFESZ cselekedetei is. A Petőfi Kör nyílt vitákat szervezett a sztálinizmus kritikájáról, ami kétségtelenül nagy szerepet játszott a társadalom egyfajta öntudatra ébredésében, illetve abban, hogy egyre többen mertek a diktatórikus rendszer hibái ellen felszólalni. Bár ez az elköteleződés a szólásszabadság és a politikai reformok iránt elismerésre ad okot, fontos kritikus szemmel is megközelíteni az eseményeket, hiszen a Petőfi Kör tagjai nem a kommunista rendszer megdöntését akarták, hanem annak inkább a „megjavítását”. A vitacsoport túlnyomó része reformkommunistákból állt, akiket szintén jellemzett egyfajta dogmatizmus. Egy szabadabb kommunizmus megvalósítását tűzték ki célul, amely hátra hagyva a sztálinizmus bűneit, a kommunizmus valós értékeivel egy élhető, emberi rendszert hoz létre. Elképzelésüket a marxizmus ideológiai alapja, az egyenlőség és a társadalmi igazságosság adta. Noha ma már visszatekintve egyértelműen kijelenthetjük, hogy ezek az ideológiai elképzelések a „jó” kommunizmusról a gyakorlatban megvalósíthatatlanok a diktatúra elnyomó eszközei nélkül. Sztálin 1953-as halálát követő politikai enyhülés után viszont reálisnak tűnhetett.

Az 1956-os eseménysorozatot történelmi, politikai és gazdasági szempontok mellett pszichológiai és kommunikációs szempontból is érdemes megvizsgálni. Az olyan diktatúrák,

mint a 20. század szocializmusa, egy egészen példátlan szintre emelték a média és ezáltal egész társadalmak manipulációját. Jelen kutatásomban azt igyekeztem megtudni, hogy egy ennyire eltorzított valóságban, hogyan képesek a már említett értelmiségi körök – közülük is kiemelve a Petőfi Kör – a vita, mint őszinte, érveket alkalmazó kommunikációs forma segítségével elérni, hogy nagy tömegek kezdjenek el gondolkodni és saját véleményt alkotni. Miután írtam egy történeti áttekintést a Petőfi Körről, és annak létrejöttéről, működéséről, igyekeztem bemutatni a retorika és az érvelés legfontosabb elemeit, hogy ezáltal könnyebben értelmezhessek a dolgozat harmadik részében leírt kvalitatív tartalomelemzést, amelynek fő forrása a Petőfi Kör vitáinak jegyzőkönyve, melyet egy gyorsíró készített és hitelességét Hegedűs B. András többször alátámasztja a kiadványok bevezetéseiben.

1. Mi is az a Petőfi Kör?

1.1 Megalakulásának előzményei: Hruscsov beszéde az SZKP XX. kongresszusán

1956. február 14. és 25. között ülésezett a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) XX. Kongresszusa. Ez volt az első olyan ülés, amelyen Sztálin már nem vett részt. Ennek ellenére, nem ennek a ténynek köszönhető a XX. Kongresszus nevezetessége, hanem a zárt ülésen, Hruscsov által elmondott beszédnek.

A kongresszus során több döntés született a politikai üldözések áldozatainak rehabilitálásáról. A politikai foglyok ügyeinek felülvizsgálata, valamint a kitelepítettek visszatérése is napirendre került. Amellett, hogy Hruscsov a rehabilitációs politikával a törvényességet is igyekezett helyreállítani, tudatában volt, hogy ezen kezdeményezések kiterjesztése kiváló politikai eszköz a pártvezetésen belüli hatalmi harcokban, ami lehetőséget biztosít a sztálini dogmákhoz hű, politikai ellenfelei lejáratására, valamint saját pozíciójának megerősítésére.

Nyikita Szergejevics Hruscsov, az SZKP első titkára végül február 25-én mondta el beszédét, melyben leleplezte a sztálinizmust. Ezen ülésről szóló döntést úgy állították be, mintha egy utolsó pillanatban elfogadott határozat lenne. Az SZKP KB¹ Elnökség tagjait ugyanis különösen foglalkoztatta, hogy milyen reakciókat fog kiváltani a küldöttekből, és hogyan zajlik le a szavazás azután, hogy meghallgatták a sztálini rendszer bűneiről az igazságot. Nem volt alaptalan a nyugalmatlanság ate tekintetben, hogy a különböző vezető testületek választásainál nem az elnökségi tagokra fognak szavazni. Ezért döntöttek végül úgy, hogy a beszédet – aminek megírása már jóval a kongresszusi ülés előtt elkezdődött – csak a választások után hallgatják meg és nem nyitnak róla vitát. A „titkos beszéd”, amelyet első kézből csak a kongresszus résztvevői, azaz a párt delegáltjai hallottak², legfontosabb eleme Sztálini rezsim bűneinek leleplezése volt. Hruscsov élesen kritizálta a Sztálin által kiépített személyikultuszt, a túlkapasokat és az igazságtalan elnyomást.

Hruscsov beszédének kiemelkedő politikai jelentősége volt, amit csak az 1990-es években kezdhettek el a kutatók teljeskörűen tanulmányozni, miután elérhetővé váltak az eredeti orosz levéltári dokumentumok. Ettől függetlenül a kezdeti titkolózás ellenére nem telt sok időbe, hogy a külföldi kommunista államok is tudomást szerezzenek a beszéd tartalmáról,

¹ A Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága

² Ez körülbelül 1200 főt jelentett és a szöveg kivonatos változatát hallhatták.

még ha részleteit nem is ismerhették. Még azután is, hogy több ponton enyhítettek a tények megfogalmazásán, a beszámoló így is a sztálini korszak rémisztően véres valóságát bemutató dokumentum lett. Komoly hatást gyakorolt a küldöttekre, így az Elnökség úgy döntött mégsem tartja teljes titokban annak tartalmát. Néhány nappal a kongresszus után, a beszédet mint szigorúan titkos okiratot közölték a pártaktívával, azaz a párton belüli legtevékenyebb csoporttal, később pedig az egész párttal. Ennek hatására pedig a beszéd tartalma fokozatosan szivárgott ki a szovjet tömbön belül, majd érte el a többi kommunista államot.³ A beszéd súlyosságát az is jól mutatja, hogy a küldöttek és a párttagok köreiben nagyon sok olyan filozófiai kérdés merült fel, hogy vajon Sztálin méltó-e rá, hogy Leninnel együtt nyugodhasson, illetve gyakorlati felvetések is, minthogy el kell távolítani Sztálin portréit és szobraikat a hivatalokból.

A beszéd nem várt módon rendítette meg a kommunista külpolitikát, illetve a szovjet tagállamok saját belpolitikáját. A korábbi feltétel nélküli hite a kommunista vezetőknek a Szovjetunióban megrendült és ideológiai válságot okozott a kommunista mozgalomban. Ez vezetett később a „nemzeti kommunizmus” és az „eurokommunizmus” megjelenéséhez. Aminek pedig közvetlen következménye a Szovjetunió tekintélyének gyengülése a szocialista tömbben. Bár Kína például elítélte Hruscsov bírálatát és Mao Ce-Tung kifejezte elutasítását azzal kapcsolatban, hogy Sztálin kritikája előzetes konzultáció nélkül történt meg, a gyakoribb reakció az európai kommunista államokban egyfajta csalódottság volt a kommunista vezetésben. A magyarországi értelmiségi kommunistái is hitüket veszítették a vezetők őszinteségében. A beszéd legfontosabb eleme a személyi kultusz kritikája volt, amely így a kommunista pártokon belüli viták középpontjába került. *„Amikor Moszkvában már arra számítottak, hogy a téma lassan lekerül a napirendről, a New York Times június 5-én leközzölte Hruscsov beszédének teljes szövegét. Ez a fordítás pontatlanságai és egyéb hibák ellenére azonos volt a kongresszus zárt ülésén elhangzott titkos beszéddel”.* Visszaemlékezésében Hruscsov a lengyeleket vádolja a kiszivároztatással, akik szerint „meglehetősen olcsón” árulták a piacon a szöveget. Maguk az amerikaiak is azt állították, hogy Lengyelországban a „feketepiacon” jutottak hozzá a szöveghez. Egy ekkora jelentőségű dokumentum kiszivárgása

³ A beszéd híre gyorsan eljutott nyugatra. Többek között az amerikai Szabad Európa rádióból értesült a magyar lakosság is róla.

világszerte szenzációt keltett, és felerősítette azon reformok iránti vágyat, amelyeket körülbelül 3 hónappal előtte kezdtek megfogalmazódni. ⁴

1.2 A Dolgozó Ifjúság Szövetsége és a Petőfi Kör megalakításának oka

A „béke megvédésének”, illetve a szocializmus kiépítésének eredményes folytatása érdekében a Magyar Dolgozók Pártja elhatározta, hogy létrehozza az ifjúság rétegszervezeteit magába foglaló, egységes tömegszervezetét. Az 1950. június 16-18. között tartott konferencián ezen szervezetek egységesítését be is jelentette a kommunista vezetés, így megalakítva a Dolgozó Ifjúság Szövetségét (DISZ).⁵ Az eseményen – amit az új szervezet központi lapja, a Szabad Ifjúság is megírt⁶ – maga Rákosi Mátyás is felszólalt, itt hangzott el egyik jól ismert mondata. *„Ha nem tartunk mértéket, akkor mint rántott csirkét megesszük azt a tyúkot, amely jövőre aranytojást tojna...”*⁷ Az ifjúsági szervezet tagjai 14 és 25 éves korú dolgozó és tanuló fiatalok lehettek, akik szeretik hazájukat és készen állnak dolgozni és harcolni a boldog jövőjéért. Taglétszáma 1955-re elérte a 700 ezer főt.⁸ Az MDP az ifjúsági élet különböző területeit is, kezdve a sporttól egészen a kultúráig, sikeresen az ellenőrzése alá vonta. Tehát a DISZ elsődleges feladata az MDP ifjúsági politikájának érvényre juttatása lett. Eszerint a DISZ minden ifjúságot érintő kérdésben az MDP elvárásai szerint határozott. A szerveződés jelszavai a következők lettek: Dolgozz, Tanulj, Harcolj, Nevelj!⁹ A legfőbb cél valójában nem csupán a dolgozó ifjúság érdekeinek képviselése volt, hanem a fiatalság nevelése a marxista értékekre, Rákosi és Sztálin iránti odaadó hűségre és a hazaszeretetre. Szeretet mellett fontos volt a nép imperialista ellenségeinek gyűlöletére is megtanítani a fiatalokat.¹⁰ Az elképzelés az volt, hogy a DISZ-ben az ifjúmunkásság vezetésével megvalósul a munkás, a dolgozóparaszt, és értelmiségi ifjúság megbonthatatlan egysége. Így a kongresszus megbízta a DISZ központi vezetőségét, hogy dolgozza ki a szövetség eme célok megvalósulásához szükséges programját, illetve szervezeti szabályzatát. A Dolgozó Ifjúság Szövetsége szervezeteit a fiatalok munkahelyein, iskolákban és lakóhelyeken építi ki. Különféle közösségi eseményeket,

⁴ Baráth Magdolna: Az SZKP XX. kongresszusa a legújabb orosz szakirodalom tükrében In.: Múltunk, 2006/2, Napvilág Kiadó, 177-200.o.

⁵ Balogh Sándor (szerk.): Nehéz esztendőkről krónikája 1949-1953. (Budapest, 1986) TIT Gondolat Kiadó, 264.

⁶ Szabad Ifjúság, 1950/17, 1.

⁷ Szabad Nép, 1950/139, 2.

⁸ Révai Új Lexikona 5, (Szekszárd, 2000) Tarsoly Kiadó, 622.

⁹ Micheller Magdolna: Egyetemisták és Hatalom. A magyar egyetemi hallgatók és a hatalom viszonya 1949-1957. (Szeged, 1992) JATEPress Kiadó, 34.

¹⁰ Balogh (1986) 265.

propaganda rendezvényeket szerveztek az ifjúság számára. Az oktatási programok között számos vitakör és politikai tanfolyam is sorakozott, amelyek során a marxizmus-leninizmus tételei, a béke helyeslése és a demokratikus centralizmus mindennapi kérdései álltak a fókuszban.¹¹ A DISZ feladatai közé tartozott továbbá a munka iránti elkötelezettség fokozása különféle munkaversenyek szervezésével, az ipari és mezőgazdasági munkákban való aktív részvétel népszerűsítése, valamint kulturális és sporttevékenységek megszervezése.¹² Ezek mellett a DISZ egyik legkiemelkedőbb jelentőségű feladata az úttörők nevelése és az Úttörő Mozgalom beolvasztása a DISZ-mozgalomba.¹³

1953-ban, az általános társadalmi és gazdasági válság hatására Rákosit leváltották, helyette pedig Nagy Imrét nevezték ki miniszterelnöknek, aki reformkísérletekkel igyekezett enyhíteni a nehézségekkel teli helyzeten. Nagy Imre 1953-1955 között számos az egyetemi életre vonatkozó reformot vezetett be, ami vitákat váltott ki az egyetemi légkörben, és felszínre hozta a DISZ irányítási hiányosságait. A szervezet vezetősége lassan felismerte, hogy bizonyos szintű megújulás szükséges a hatékony működés érdekében. Egyre inkább kezdtek megfogalmazódni a fiatal értelmiségi körökben különböző reform-kommunista elképzelések. Bár a keményvonalas kommunista szélsőség, ezeket a gondolatokat jobboldalinak minősítette, ezek a fiatalok törekedtek olyan platformok létrehozására, ahol megvitathatták ezen új nézőpontokat. Így hozta létre 1954-ben a Magyar Nemzeti Múzeum néhány fiatal munkatársa, Lakatos István¹⁴ vezetésével a Bessenyei Körnek elkeresztelt, értelmiségi vitakört. Céljuk a társadalom, az irodalom, a politika kérdéseinek feldolgozása a felvilágosodás szellemében. Lakatost a problémák nyílt megvitatásába vetett hite és a feledésre ítélt értékek újrafelfedezése vezérelte. A DISZ vezetői számára azonban túlságosan liberálisak voltak nézetei és mindenben a Nagy Imre féle jobboldali elhajlás jelét látták. A Galilei Kör¹⁵ hagyományainak nyílt vállalása zavarta a sztálinista ifjúságot, így rögtön manipulatív óvintézkedésekbe kezdtek.¹⁶ Megnyerték Lakatost és meggyőzték a névváltoztatás szükségességéről. A felvilágosodást idéző Bessenyei név helyett Petőfi névre keresztelték az újonnan megalakult klubot, mivel a DISZ magára mint a 1848-49-es forradalom örökösére tekintett. Majd 1955. március 25-én a DISZ budapesti bizottsága által kijelölt tagokból megalakult a Petőfi Kör szinte kizárólag párttagokból álló új

¹¹ Micheller (1992) 35.

¹² Balogh (1986) 293.

¹³ Izsák Lajos (szerk.): A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948-1956. (Budapest, 1998), Napvilág Kiadó, 172.

¹⁴ Baumgarten- és Kossuth-díjas, párton kívüli költő és író. (1927–2002)

¹⁵ Ateista-szabadgondolkodó egyetemi hallgatók egyesülete. (Budapest, 1908–1919)

¹⁶ Hegedűs B. András: Petőfi Kör - reformmozgalom fóruma 1956-ban In.: Világosság, 1989/1, 22.

vezetősége, titkárának pedig Tánczos Gábort nevezték ki. A párt belső válsága ekkora már nyilvánvalóvá vált, mivel egyes párttagok, erkölcsi és ideológiai meggyőződésük miatt, kezdtek eltávolodni a pártvezetéstől. A középosztályból származó Tánczos fiatalkora óta aktív résztvevője volt az ifjúsági mozgalmaknak, mélyen hitt a reformok szükségességében, így hamarosan a fiatal értelmiségi rétegek mozgalmának központi figurája lett.

Az eredetileg Bessenyei Kör a DISZ szervezetén belül kibontakozó elégedetlenségre adott válaszként jött létre. Viszont ennek autonóm működését nem támogatták, így beolvasztották a DISZ alá. Így jött létre a Petőfi Kör, melynek eredetileg szinte minden tagja párttag is volt. Ennek az „ellopott” kezdeményezésnek pedig az lett a célja, hogy a DISZ a kommunista rezsim által ellenőrzött keretei között korlátozott szabadságot adjon a résztvevőnek a társadalmi kérdések és kritikák megvitatásában. Ennek ellenére a Petőfi Kör találkozói a reformszándékok hamar felerősödtek, majd a szabad politikai párbeszédet kezdték szorgalmazni.

1.3 A Petőfi Kör valós célja, működése és legfontosabb szereplői

Hivatalosan 1955. márciusában alakult meg a Petőfi Kör, élére Tánczos Gábort választották, aki a DISZ-ben végzett aktivista feladatai után, egyetemi tanulmányinak nagy részét a Szovjetunióban végezte, majd hazatérve ismét aktivistaként folytatta munkáját. Az 1953-ban elindult események nagy hatással voltak gondolkodására, az addigi párthű világnézete helyett, Nagy Imre reformpolitikájával kezdett azonosulni. „...itt kell szólni Tánczos személyéről és szerepéről, arról, hogy a Petőfi Kör Tánczos Gábor nélkül nem lett volna azzá, amivé lett, s ma nem beszélhetnénk történelmi szerepéről, ha nem Tánczos lett volna a vezetője.”¹⁷ Mint ahogy az előző fejezetben is kifejtettem, a vitakör nem működhetett felügyelet nélkül, így a DISZ vezetői közül többen, például Hollósi Ervin¹⁸ is tagja volt a csoportnak. Bár technikailag létezett a Petőfi Kör, az első évben még nem folytattak érdemi tevékenységet.¹⁹ Ennek oka pedig nem feltétlen az igény hiánya volt, hanem a tény, hogy Tánczosnak egy igen nehéz politikai időszakban kellett megkezdeni a szerveződést. A Petőfi Kör az egyik első kísérlet volt egy nyilvános szintérre, ahol a reform gondolatai kibontakozhattak, ám ezt a cenzúra működése

¹⁷ Uo. 23.

¹⁸ A DISZ budapesti titkára 1945-1952, majd központi vezetőségének titkára 1956-ig. (1923–2008)

¹⁹ Jancsák Csaba: Az 1956-os forradalom indítósíkrája a szegedi MEFESZ (Szeged, 2016) Belvedere Meridionale Kiadó, 36.

nem igazán engedte.²⁰ Továbbá Nagy Imre leváltása is lassította és nehezítette a fórum beindulását.²¹ Kisebb eseményekről tehetünk említést, mint, amikor néhány értelmiségi fiatal (köztük történészek és közgazdászok) szervezett beszélgetést Illyés Gyula Dózsa-drámájáról a szerző jelenlétében, vagy épp Király István²² tartotta meg beszámolóját a szovjet irodalmi életről.²³ Ezek után 1956-ban a XX. Kongresszus erőteljes hatására kezdődtek meg a Petőfi Kör munkálatai. A március 28-án megrendezett, Antos István²⁴ által vezetett és többek között az ötéves tervről szóló összejegyzetelen még viszonylag kevesen vettek részt. Ezek után viszont a kezdetben 20-30 fős társaságból álló vitakör népszerűsége nagyon gyorsan nőtt.²⁵ Ennek oka lehetett az ideológiai zűrzavar, illetve a politikai nyitottságra tett gesztus, melyet a „titkos beszéd” okozott. Annak ellenére, hogy a DISZ kongresszusának jobboldali elhajlók²⁶ elleni politikája is gátolta a vitákat²⁷, alig hat héttel később, a május 9-én megrendezett első találkozón, a Közgazdász vitán már több száz fiatal gyűlt össze a Kossuth Klubban, hogy a társadalmat és a tudományos életet foglalkoztató problémákról – amelyek tükrözték a magyar társadalomban lévő feszültségeket – szóló vitát figyelemmel követhessék. A sikert az is mutatta, hogy ekkor jelent meg először beszámoló a sajtóban: a Szabad Ifjúság május 24-én írt a közgazdászok második vitájáról.²⁸ Később, a júniusi Sajtó vitán, a közönség elérte a 7000 főt is. A nagy érdeklődés miatt szerkezeti változtatásokra is szükség volt. Az eddig viszonylag passzív vezetőség helyett, egy hatékonyan irányítani képes testületet kellett létrehozniuk. A megszületett titkárság vezetői között Tánczos Gábor mellett ott volt Hegedűs B. András,²⁹ Nagy Balázs³⁰ és Pécsi Kálmán³¹. Az imént felsorolt nevek mellett pedig kialakult a klub legaktívabb „magja”, akik nem csak a vitákon szólaltak fel, de aktívan tartották a kapcsolatot a titkársággal,³² legfontosabb tagjai: Bohó Róbert, Csatári Dániel, Györffy Sándor, Kázmér Sándor, Máté György, Pataki Ferenc, Litván György és Sánta Ferenc. További átszervezési következmény volt Lakatos István kizárása, amelyet a DISZ nyomására kellett megtenniük, a

²⁰ Az 1989. március 18-i tudományos emlékülés jegyzőkönyve I. In.: Mozgó Világ, 1989/8, 110-111.

²¹ Ifjúsági Szemle, 1988/6, 82.

²² Magyar irodalomtörténész, az MTA tagja. (1921–1989)

²³ Világosság, 1989/1, 23.

²⁴ Közgazdász, később pénzügyminiszter. (1908–1960)

²⁵ Ifjúsági Szemle, 1988/5, 97-98.

²⁶ A valóságban reformkommunisták voltak, nem jobboldali gondolkodók.

²⁷ Ifjúsági Szemle, 1988/6, 83.

²⁸ Szabad Ifjúság, 1956/121, 3.

²⁹ Szociológus, történész, a forradalom után a dokumentációs munkákban vett részt, később megalapította az Oral History Archívumot. (1930–2001)

³⁰ Az 1956-os Petőfi Kör vitáinak egyik szervezője, a Nagy Imre Intézet egykori munkatársa. (?)

³¹ Közgazdász, élete során több ötvenhatos megemlékezés és történeti anyag összeállításában részt vett. (1930–2003)

³² Világosság, 1989/1, 23.

reorganizáció érdekében, ami jól mutatja, hogy milyen befolyása volt továbbra is a szervezetnek a vitakör működésében.

A kör keretein belül újfajta, közösségi fórum jött létre, amely sikeresen – a DISZ KV ellenzése ellenére – lazított a sztálinista hierarchikus struktúrákon. Itt lehetősége nyílt a különböző szakmák képviselőinek, hogy felszólaljanak saját területük problémáival kapcsolatban. Pártonkívüliek és párttagok egyaránt találkozhattak, megoszthatták véleményüket. Ez egyedülálló módon teremtette meg ismét, a vidéki és fővárosi, illetve az értelmiségi és munkás rétegek közötti párbeszédet, amelyet alapvetően a közös, baloldali érzelmek és hagyományok kötöttek össze. A körben aktív fiatal értelmiségiek közül sokan emlékeztek a háború utáni ifjúsági mozgalmak élményeire, amelyek hazafias és internacionalista eszméket hordoztak. Történelmileg a Pilvax köréhez és a galileistákhoz kapcsolódtak, ezzel a Petőfi Kör a korabeli ifjúsági mozgalmak reformista hagyományainak modern, forradalmi fórumává vált.³³

³³ Világosság, 1989/1, 23-25.

2. Kommunikációs stratégiákról

2.1 Történeti áttekintés a retorikáról

A retorika, avagy a szónoklás művészete az ókori Görögorszáig nyúlik vissza és több ókori görög filozófus is foglalkozott alapjainak megteremtésével. Kezdetben Platón úgy definiálta a retorikát, mint a „*lelkek irányítása beszédek révén*”³⁴. Ez a meghatározás, a meggyőzésben látja a retorika lényegét, és viszonylag általános megközelítés lett az ókorban, de még napjainkban is.³⁵ Emellett Platón hangsúlyozta a meggyőzésben rejlő visszaélési lehetőségeket, annak ellenére, hogy a retorikának, mint a beszéd művészetének az igazság feltárása lenne a feladata. A politikai szónokok pedig valóban gyakran használták a stíluseszközöket az igazság eltorzítására, így a retorika kifejezés egyenlővé vált a semmitmondással vagy akár a hazugsággal is. Ezt Arisztotelész is felismerte, így saját definícióját már a meggyőzés tudományos vizsgálatára összpontosította és annak lehetőségeit helyezte a fókuszba. „*Mindebből nyilvánvaló, hogy a rétorika feladata nem az, hogy meggyőzzön, hanem az, hogy feltárja minden téren a meggyőzés lehetséges módjait.*”³⁶ Későbbi gondolkodók olyan és ahhoz hasonló kérdéseket bontanak ki, minthogy a retorika lehet-e tudomány, és miért kell a meggyőzésre korlátozni?

Még ha a szó definícióját illetően nem is értettek egyet az ókori világ gondolkodói, a szónoklás tanítása nagyon fontos eleme volt az oktatásnak. A beszédtanítás a görög társadalomban a retorikai készségek és technikák elsajátítására is kiterjedt, amit tanítók, főként a szofisták folytattak. A beszédek hatásfokát a logikai érvelés és érzelmi hatás határozta meg. A nyilvános beszédek fejlődése összefonódott a filozófiával, és kulcsszereplővé vált a demokratikus folyamatokban. Amikor a városállamokban demokrácia alakult ki, akkor a szónoki gyakorlatnak is megnőtt a népszerűsége. Ebben nagy szerepet játszott a szóbeliség hagyománya, hiszen a szabad polgárok számára elengedhetetlen volt, hogy képesek legyenek a hatékony kommunikációra a népgyűléseken és a bíróságokon, ahol a peres felek magukat képviselték. A szónokversenyek hamar olyan jelentőséget nyertek maguknak, mint a sportversenyek, amiből szintén következik, hogy a retorika nem csak művészetként, vagy épp tudományként volt jelen, hanem a hétköznapiak állandó eleme lett.³⁷

³⁴ Máthé Dénes: Platón retorikai felfogásának főbb jellemzői In.: Keresztény Magvető 2005/4, 364.

³⁵ Adamik Tamás - A. Jászó Anna - Aczél Petra: Retorika (Budapest, 2004) Osiris Kiadó, 17.

³⁶ Arisztotelész: Rétorika (Budapest, 1982) TIT Gondolat Kiadó, 278.

³⁷ Adamik (2004) 18-28.

2.2 Kommunikációs áttekintés a retorikáról

A retorika mint kommunikáció a beszéd gyakorlati művészeteként vizsgálja a meggyőzés eszközeit, és különféle kommunikációs modelleken keresztül mutatja be az üzenet továbbításának és társadalmi kontextusának folyamatát. A retorikai modell az üzenet létrejöttéhez szükséges elemeket foglalja magába. Ezek az elemek azt mutatják meg, hogy a cél eléréséhez milyennek kell lennie a beszédnek. Míg a Shannon-Weaver, illetve Jakobson féle kommunikációs modellek az üzenet egy viszonyrendszerben elfoglalt helyét mutatják meg. A retorika tekinthető a pragmatika előfutárának, amely segíti a kommunikáció szándékának és befogadhatóságának elemzését. Ezzel párhuzamosan viszont a pragmatikai szemlélet át is értelmezi a retorikát.

A modern világban a retorika már nem csupán az ékesszólásra vonatkozik, hanem az írásra és a különféle digitális kommunikációkra is. Ezeken az új területeken a szövegek egyfajta új nyelvet és jelrendszert használnak, amelyek a modern társadalom értékrendjét és szimbólumait tükrözik, és képesek mély benyomást gyakorolni a befogadóra. Ezen erős képessége miatt kell feltennünk a kérdést, hogy a retorika a manipuláció művészete-e vagy egy racionális alapokon nyugvó megközelítés, amely segít megértetni állaspontunkat. A kérdés megválaszolásához pedig fontos megállapítanunk, hogy a meggyőzés nem csak egy elvont szociálpszichológiai folyamat megnevezése, hanem egy pragmatikai kifejezés, amely logikai és gyakorlati elemeinek köszönhetően jelen van érvelő szövegeinkben. Ezt a logikai rendszert szintén Arisztotelész írta le, ami csak az igazolható dolgokat fogadja el, tehát logikája kizáró alapelvekre épül. Ez a hozzáállás éles határokat húz az igaz és hamis között. Viszont a rendszer emellett magába foglalja az analógiás gondolkodást is, amely összetettebb párhuzamokat, hasonlóságokat alkalmaz és inkább a szemlélet erejére épít. A logika nem csak a retorika szabályrendszerét biztosítja, hanem egy olyan eszközt is, amivel képesek vagyunk a hallgatóságot befolyásolni. Fontos, hogy a meggyőzés során a logikusan felépített érvrendszer mellett, a közönség érzelmi szempontjait is figyelembe vegyük. Így érveink nem csak helyesek, de hatásosak is lesznek.

Ezen a gondolaton tovább haladva érdemes összegezni a meggyőzés retorikájának három összetevőjét. Az *éthosz* a beszélő hitelessége és megbízhatósága. Az adott személy erős karizmája vagy szimpátiát sugárzó jelenléte sokban befolyásolhatja a közönség hozzáállását, szakértelme pedig kulcsfontosságú hitelességét tekintve. A *pathosz* az érzelmekre ható erő. Célja, hogy érzelmi reakciót váltson ki a közönségből, különleges nyelvi eszközök alkalmazásával és személyes tapasztalatok bemutatásával. A *logosz* pedig a gondolatok logikus

felépítését, a beszéd érvelési alapját képezi, érvekkel, bizonyítékokkal, illetve az ezekből levont racionális következtetésekkel. Egyszerűen összefoglalva az éthosz miatt hiszel nekem, a pathosz miatt érzed át és a logosz miatt érted meg mondanivalómat.

2.3 Retorikai alakzatok

A dolgozat szempontjából fontos beépíteni egy összefoglalót a retorikai eszközökről, illetve alakzatokról. A retorikai alakzatok olyan nyelvi eszközök, amelyek segítenek hatékonyabbá tenni a kommunikációt, és érzelmi vagy intellektuális hatást gyakorolnak a hallgatóságra. Ezek az alakzatok nem csupán a beszéd szépségét szolgálják, hanem növelik annak meggyőző erejét is. A különböző retorikai technikák alkalmazása lehetővé teszi, hogy az érvek és üzenetek még inkább rögzüljenek a közönség tudatában, miközben elérik a kívánt érzelmi vagy gondolati reakciókat.

Az ismétlődő alakzatok a retorikában olyan nyelvi eszközök, amelyek a szavak, kifejezések vagy mondatrészek ismétlésére építenek, és gyakran használják őket a hatás fokozására, valamint a mondanivaló megerősítésére. Az ismétlés különböző formákban jelenhet meg, mindegyik sajátos szerepet játszik a szövegben. Az *alliteráció* (betűrím) az egyik legegyszerűbb ismétlődő alakzat, amelyben a szókezdő hangok ismétlődnek. Ez az eszköz spontán módon is előfordulhat, és gyakran segít a ritmus megteremtésében vagy a figyelem felkeltésében. Hasonló, de szofisztikáltabb forma a *figura etimologica*, amikor ugyanazon szó töbjét különböző ragokkal, jelekkel vagy képzőkkel kombináljuk, így erősítve a kifejezés jelentését. A *reduplikáció* (vagy *gemináció*) során egy szó vagy szócsoporthoz változatlan formájában ismétlődik, jellemzően közvetlenül egymás után. *epizeuxis* az ismétlés egyik intenzív formája, amelyben egy szerkezeti egység legalább háromszor ismétlődik egymás után. Az *anafóra* és *epifóra* is ismétlődő alakzatok, de ezek különböző helyeken, az előbbi a szerkezet elején, utóbbi pedig a végén ismétli meg az egységet. A *szimploké* ezek együttes alkalmazásával hoz létre hatást, amikor az elő- és utóismétlés egy szövegegységen belül jelenik meg. A *reddición* (keretező ismétlés) a szöveg elején és végén ugyanazt a kifejezést vagy nyelvi egységet ismétli, ezzel keretet adva a mondanivalónak. A *felsorolás* és a *halmozás*, kifejezések sorozatát jelenti, azonban míg a felsorolásnál azonos mondatrészi szerepben lévő, nem rokon értelmű szavak sorakoznak, addig a halmozásnál, gyakran rokon értelmű kifejezések kerülnek egymás mellé. A *fokozás* pedig a halmozott elemek közötti fokozati különbségeket emeli ki, ezzel még hangsúlyosabbá teszi a mondandót.

A kérdéshalakzatok a retorikában hatékony eszközként szolgálnak a figyelem felkeltésére és a beszéd dinamizálására. A *perkontáció* szemrehányó kérdés, amely cselekvésre vagy állásfoglalásra ösztönöz, felszólító jelleggel. A *szubjekció* párbeszédes formában dinamizálja a szöveget, kérdés-felelet szerkezetben, gyakran saját magával beszélgetve. A *kommunikáció* kérdése színlelt tanácsstalanságot mutat, amely a közönséget is bevonja a gondolkodásba. Ezen retorikai kérdés fajták célja, hogy fokozzák a figyelmet, és segítenek a mondanivaló hangsúlyozásában.

Egyéb retorikai eszközök segítenek a szöveg hatékonyságának növelésében. A *kulcsszavak* a szöveg központi témáját jelölik, és gyakran ismétlődnek, hogy kiemeljék a beszéd domináns elemeit. Ezek a szavak segíthetnek a szöveg struktúrájának megteremtésében, például a beszéd elején és végén más kulcsszavak használatával. A *szinonimák* (rokonértelmű szavak) alkalmazása azonos vagy hasonló jelentésű kifejezésekkel fokozza a mondanivaló gazdagságát, miközben elkerüli a szóismétlés monotonitását. Az *antonimák* (ellentétes jelentésű szavak) használata erősíti az állítást, mivel az ellentétpárok feszültséget keltenek és hangsúlyozzák a különbségeket. A különböző jelentésárnyalatok kiemelésével fokozható a szöveg hatása és a közönség érzelmi reakciója.

A retorikának ezeket a meggyőzést elősegítő elemeit nem csak az egyirányú kommunikációban alkalmazhatjuk, például egy előadás során. Sőt valószínűleg nagyobb hasznát vesszük olyan kommunikációs folyamatokban, ahol nem csak az egyik fél igyekszik meggyőzni a másikat valamiről, hanem egy téma megvitatása során a minden fél, érvek felsorakoztatásával törekszik saját igazának bebizonyítására. Tehát minden olyan nyelvi, formai, stílusbeli ismeretet, remekül lehet alkalmazni a vita során. Legyen szó informális, magánjellegű vitákról, ami szolgálhatja a résztvevők szórakozását, illetve problémáik elhárítását vagy akár olyan nyilvános vitákról, amiknek végkimenetele hatással van egész tömegekre (például választási viták). A következő fejezetben tehát a vitára, az érveléstechnikára és arra helyezzük a hangsúlyt.

2.4 A retorika gyakorlati haszna: érvelés a vitában

A következő fejezetek – melyek az érvelés és a vita kérdéskörét részletezik, illetve vizsgálják kapcsolatát a Petőfi Körrel – alapjául több szakirodalom szolgált, köztük: Aczél Petra, Bencze

Lóránt: Hatékonyság és meggyőzés a kommunikációban³⁸, Margitay Tihamér: Az érvelés mestersége³⁹, Bognár László, Forrai Gábor (szerk.): Esszéírás és informális logika⁴⁰, amelyek segítségével törekedtem egy általános, összegző leírást is készíteni. Viszont a fejezetek többségében saját meglátásaimat és felvetéseimet tartalmazzák. Olyan elméleti gondolatokat, amelyek segítségével leírtam a koncepciómat miszerint a Petőfi Kör sikerének kulcsa a vita mivoltában rejlik.

Ha megtanuljuk a retorika alapjait, akkor az általunk tartott előadás érdekes és figyelemfelkeltő lesz, emellett pedig, ha kihasználunk különböző retorikai eszközöket, akkor a hallgatóságunkat befolyásolni, vagy akár teljesen meggyőzni is tudjuk. Ellenben, ha nem egyirányú kommunikációról van szó, akkor érdemes lehet az érveléstechnikákat is mélyebben ismerni, hogy hatékonyak legyünk az adott kommunikációs környezetben. Ilyen környezet lehet a vita is, amely során megkülönböztethetünk kétféle kommunikációs célú helyzetet. Mindkettő során több ember vesz részt feladó szerepben a kommunikációban, tehát mindenféleképpen kétirányú kommunikációról beszélünk. Az egyik szituációban a vitapartnerek egymást próbálják meggyőzni az adott témán belül felvetett kérdésekről, míg a másik helyzetben a felek bár egymás ellen sorakoztatnak fel érveket, de a cél, hogy egy harmadik félnek, a közönségnek – akik passzív résztvevői a vitának – formálják a véleményüket. Utóbbi tekinthető a kétirányú kommunikáció egy speciális típusának, ahol egy harmadik irányt is meghatározhatunk. Az első típusú helyzetben, amikor a felek egymásra koncentrálnak erős álláspontjukból igyekeznek kizárni a másikat, nagyon fontos szerepe van a logikusan felépített érvrendszernek, míg a harmadik fél bevonása az érzelmi hatás fontosságát is fokozza.

A hatékony kommunikátornak tudatosan kell kiválasztania az adott kommunikációs helyzetben a szerepét, és ezt a szerepet a befogadóhoz kell igazítani. Tehát át kell látnia, hogy kit és miről akar meggyőzni, mivel ez segíteni abban, hogy megállapítsa, hogy hogyan teheti ezt meg, azaz kiválassza az általa ismert nonverbális eszközök (pl.: testbeszéd, mimika, hangerő stb.) közül azokat, amelyek képesek hatást gyakorolni az adott körülmények között, mindezt úgy, hogy azok összhangban maradjanak a verbális kommunikációval is. Személyiségét illetően fontos, hogy hiteles legyen, amit szakértelmével tud alátámasztani, illetve szimpatikus is, avagy figyelemfelkeltő és szórakoztató. Ezek az emberi létből fakadó eszközök könnyen a javunkra válhatnak, vagy akár hátráltathatnak is, ha nem használjuk ki megfelelően erősségeinket.

³⁸ (2007) L'Harmattan Kiadó

³⁹ (2007) Typotex Kiadó

⁴⁰ (2004) Bölcsész Konzorcium Kiadó

Viszont a hatékony kommunikációhoz, a cél eléréséhez nem elegendőek, fontos, hogy a verbális kommunikáció tartalmát, az érveket is megfelelően tudjuk felépíteni.

Sok különféle érv típust megkülönböztethetünk, de elsőként érdemes a két logikai szerkezetet megismerni, amelyek megértésével érvelésünk is fejlődhet. *Deduktív* érvelésnek nevezzük, amikor általános igazságokból következtetéseket vonunk le. Ez egy logikai alapokon fekvő érv, miszerint, ha a premisszák⁴¹ igazak, akkor a következtetés is igaz lesz. Legáltalánosabb példája: premissza 1: Minden ember halandó; premissza 2: Szókratész egy ember; következtetés: Szókratész halandó. Az *induktív* érvelés során konkrét példán vagy megfigyelésen keresztül jutunk el egy általános következtetésre. Az induktív érvelés valószínűségi alapú, azaz a premisszák igazsága nem garantálja a következtetés igazságát, de valószínűsíti azt. (Pl.: Több ismerősömnek is tetszett ez az új film, tehát valószínűleg egy jó film.)

Az érvek különböző típusai segítenek a beszélgetés során a mondanivaló alátámasztásában és megerősítésében. Az egyik fontos érvrendszer a *definícióból levezetett érv*, amely egy pontos meghatározásra épít. A fogalmak világos és egyértelmű definiálása segít elkerülni a félreértéseket, azonban hiba lehet, ha a meghatározás pontatlan, ami zavart okozhat. A *ok-okozati összefüggésből származó érv* egy jelenség okainak feltárására épít, és logikus levezetéssel igyekszik bizonyítani egy kapcsolatot. Azonban vigyázni kell, mert könnyen hibába eshetünk, ha több okot egyetlen egyre redukálunk, tehát nem vezethetünk vissza egyetlen okra valamit, ami több okból adódik. Ebbe az érvcsoportba tartozhat például a hatásérv is, amely a döntések kimenetelét vizsgálja. Tehát a javasolt döntés vagy cselekvés várható következményire alapoz.

A *bizonyítékon alapuló érv* az állítást tényekkel, statisztikai adatokkal vagy kutatási eredményekkel támasztja alá, és megerősíti az állítás hitelességét. Ugyanakkor fontos, hogy a forrás megbízható legyen, különben az érv érvénytelenné válhat. A *tekintélyre való hivatkozáson alapuló érv* egy külső forrás hitelességére épít, például egy szakértő vagy intézmény véleményére, de figyelni kell arra, hogy a szakértő valóban a témában legyen illetékes, különben téves következtetéseket vonhatunk le. Illetve az érvelés során nem elég hivatkozni az adott forrásra, pontosan tudni kell idézni, hogy mikor történt az állítás.

⁴¹ Előzmény, alapinformáció.

Az összehasonlításon alapuló érv két hasonló helyzet vagy fogalom között párhuzamot hoz létre, abból a feltételezésből kiindulva, hogy ami az egyik esetben igaz, az igaz lehet a másikban is. Ez lehet metafora, hasonlat vagy analógia formájában. Végül, a *körülményekből levezetett érv* olyan helyzeteket mutat be, amelyek elkerülhetetlenné tesznek bizonyos cselekedeteket. Azonban kerülendő, hogy ezt mentegetőzésként alkalmazzuk, mert így könnyen hiteltelenné válik. A koncesszió a vitában egy olyan eszközként jelenik meg, amely elfogad egy másik fél érvet, és elismeri, hogy bizonyos dolgokban igaza van. A koncesszió a körülményekből levezetett érvekhez kapcsolható, mivel egy adott helyzetet vagy körülményt elismerhetünk, anélkül, hogy teljes mértékben elfogadnánk annak minden következményét.

Az érzelmi hatáskeltést is tekinthetjük az érvek egy fajtájának. Az érzelmi érvelés a hallgatóság vagy a másik fél empátiáját célozza, tehát együttérzést, félelmet vagy örömet igyekszik kiváltani, de csak akkor lesz erős, ha tényszerű érvekkel együtt alkalmazzák.

Összefoglalva a jó érvelésnek tényekre, megbízható forrásokra és releváns bizonyítékokra kell épülnie, úgy, hogy azt logikai és érzelmi eszközök is támogassák. Emellett az érvek tálalása is meghatározó. Az érveink sorrendbe állításának ugyanakkora a jelentősége, mint annak, hogy ne ragadjunk le egy-egy érvnél, ne térjünk vissza újra meg újra egy adott érvhez és ne hagyjunk félbe egy megkezdett érvelést.

Az érvelési hibák általában információhiányon és logikai hibákon nyugszanak. A *személyeskedés* a másik fél személyét támadja, nem pedig az érveit. Sokan esnek a *hamiskör* hibájába, ami során az érv önmagát bizonyítja, anélkül, hogy valódi következtetést nyújtana. A *kettős alternatíva*, akkor nem állja meg a helyét, amikor úgy mutatunk be egy tágan értelmezhető kérdést, mintha csak két lehetőség lenne. A *szalmabábervelés* pedig az, amikor a másik fél álláspontját eltorzítjuk, és ezt az eltorzított változatot próbáljuk megcáfolni. Tehát amikor eltérítjük a vitát az eredeti kérdéstől, irreleváns érveket sorakoztatunk, hiányos információkra építünk és túláltalánosítunk, akkor nem csak saját érvelési módszerein lesznek sikertelenek, de az egész vitát hátráltatjuk.

2.5 Részletesebben a vitáról: a vita pszichológiája

A vitának társadalomépítő, összetartó és jellemfejlesztési feladata, illetve eredménye van. A vita lehetőséget teremt a nézetkülönbségek kifejezésére, amely elősegíti a közös gondolkodást. Ennek az egyének hétköznapijaiban, és a társadalomszerkezet építésénél is hatalmas jelentősége. A nyilvános vita a demokrácia alapja, hiszen ez biztosítja, hogy különböző

nézőpontok hallhatóak legyenek, majd a meghallgatott érveket mérlegelhessék a döntéshozatal előtt, ami később az egész társadalom további működését is meghatározza. A vita lehetővé teszi a közös értékek és normák kialakítását egy közösségen belül, így elősegítve a társadalmi stabilitást és fejlődést. Képes a polgárok kritikus gondolkodását fejleszteni, ami végeredményben növeli a vélemény kinyilvánításra szolgáló platformok iránti igényt, tehát a vita szerepének súlya is nő, ami elengedhetetlen ahhoz, hogy nemzeti vagy akár emberiség szintű viták is létrejöhessenek.

A vita fejleszti a kommunikációs és érvelési készségeket, amelyek nem csak kifejezni segítik saját álláspontunkat, de alapjaiban megismerni is azt. A vitában való részvétellel saját gondolkodásunkat nyitjuk ki olyan kérdések előtt, amivel előtte nem foglalkoztunk. Ezáltal hajlamosabbak vagyunk több nézőpontból megvizsgálni az adott témát és figyelmet fordítani a különböző érvekre, amik befogadásával kialakíthatjuk saját véleményünket is. Majd pedig érvelhetünk álláspontunk mellett, most már a megfelelő információk birtokában. A vitának fontos eleme, hogy megismerjük önmagunkat és a körülöttünk élők gondolkodását, de voltaképpen végcélja a különböző nézőpontok összehangolása és a konszenzus elérése.

A vitát – melynek elmei az álláspont, az érvek és a cáfolat – többféleképpen csoportosíthatjuk. Beszélhetünk formális és informális vitákról a környezetet tekintve. A *formális* viták strukturált keretek között zajlanak, és szigorú szabályrendszeren alapulnak, ami általában meghatározza, hogy a résztvevők mikor és mennyi időre szólalhatnak meg. Ha nem megfelelő nyelvezetet, vagy érvelési stratégiát választanak, akkor ezt egy mediátor jelzi, ha többször cselekednek nem a szabályoknak megfelelően, súlyos hátrányba kerülhetnek. Formális vita lehet például az országgyűlési viták vagy a bírósági tárgyalások. Az *informális* viták ezzel szemben inkább kötetlen beszélgetések, amik szintén szolgálhatják egymás álláspontjának megismerését, de talán ritkábban cél, a másik végleges meggyőzése. Ha a vitákat az eredményességük alapján osztjuk két csoportba, akkor beszélhetünk *konstruktív* vitákról, ahol a vita célja a konszenzus és a megoldás, amit el is ér, illetve *destruktív* vitáról, ami a folyamat során kiéleződik, és elhagyva szabályrendszerét nem vezet közös eredményre. Utóbbi jellemzően az informális vitákkal esik meg. A vita célja alapján pedig *tárgyalási* és *disputa* vitákról beszélhetünk. Amíg a tárgyalás célja a megegyezés, ezzel a vita mihamarabbi lezárása, addig a disputák a retorikai és érvelési képességeket hangsúlyozzák, tehát célja nem feltétlen a meggyőzésben rejlik, hanem a meggyőzés képességének gyakorlásában.

Egy vita lefolytatása közben többféle pszichológiai folyamat is lejátszódhat az emberben. Egyszerre kell átgondolnia az adott felvetés mivoltját, álláspontot kell foglalnia, ezt

az álláspontot és az azt alátámasztó érveket meg kell fogalmaznia, miközben azoknak teljesen ellentmondó információkat kell befogadnia és feldolgoznia, majd meg is cáfolnia. Bonyolult logikai feladatsor ez, ami során nagy mértékben befolyásolnak a vita során felmerülő érzelmek. Ezeket az érzelmeket megfelelően kell tudni elhelyezni a vitában és az irreleváns érzelmeket pedig figyelme kívül hagyni. Ez azért is fontos, mert a vitában megjelenő frusztráció, öröm, düh vagy akármilyen érzelmek hatással lehet a résztvevők viselkedésére, koncentrációjára és ezáltal érvelési képességére.

Még egy szabályozott környezetben is gyakran előfordul, hogy a résztvevők frusztrációt éreznek. Ennek pedig többek között az is lehet az oka, ha a vitapartnerünk *szabálytalanul játszik*. Ha túl sok érvelési hibát követ el, amivel gyakorlatilag hátráltatja a vitát, hogy az elérhesse célját. A vitázónak az is fontos feladata, hogy az önmagában megfogalmazott érveken túl képes legyen a másik félre reagálni és az általa felhozott érveket megcáfolni, vagy ha el is ismeri, rámutatni jelentőségének kisebbségére. Ha ezt nem teszik meg, akkor könnyen átalakulhat a vita, érvek egymástól független felsorolásává, ami egy harmadik fél esetén (hallgatóság) talán kevésbé probléma, mivel így is megismerhetjük a két oldalon álló érveket, de ha egymás meggyőzéséről van szó, akkor ismét meggátoljuk a vitát abban, hogy célba érjen. A vitát könnyen fel lehet fogni versenyként is, és ezek a hibák megszüntetik a célszalagot, ezért alakulhat ki könnyen a frusztráció. Annak ellenére, hogy az érzelmeknek fontos szerepe van a befolyásolás tekintetében, saját negatív érzelmeinket nem hagyhatjuk, hogy eluralkodjanak rajtunk, hiszen az azokhoz a hibákhoz vezet, amik miatt kialakultak bennünk az adott érzelmek.

A sikeresen lezárt viták erős, pozitív érzéseket is kiválthatnak a résztvevőkből. Elégedettséget, örömet és önbizalmat is nyerhetünk egy sikeres vitából. A vita sikerességét viszont szubjektív módon, annak résztvevői határozzák meg. Ugyanis egy nyitott személyiségű ember sokkal nagyobb valószínűséggel fog elégedettséget érezni, akkor is, ha nem „nyerte meg” a vitát, de sok új információt és nézőpontot ismert meg, ezzel bővítve tudását, mint egy zárkózottabb, saját véleményéhez igen ragaszkodó ember, aki sok esetben még a kompromisszumot is fél-vereségnek éli meg.

Az érzelmi hatásokon túl a vitának kognitív hatásai is vannak, pl.: a kritikai gondolkodás fejlődése, ami sokban hozzájárul a vita minőségének fejlődéséhez is. Ugyanakkor érdemes megemlíteni Leon Festinger⁴² kognitív diszonzancia elméletét is, amelynek alapgondolat, hogy amikor valamilyen új ismeret vagy tapasztalat birtokába jutunk, ami ellentmond a korábbi

⁴² Amerikai szociálpszichológus. (1919–1989)

elképzeléseinknek, akkor disszonanciát, azaz belső feszültséget érzünk, amit igyekszünk csökkenteni. Akik könnyebben küzdenek meg az ehhez hasonló szorongást keltő élményekkel, azok hajlamosak lesznek minden vita után árnyalni és finomítani véleményüket, míg azok, akik nehezen kezelik a kognitív disszonanciát, inkább elutasítóak lesznek az álláspontokkal szemben.

3. Hogyan és milyen hatékonysággal alkalmazta a Petőfi Kör a vitát, mint kommunikációs stratégiát?

Azt, hogy viták hivatalos jegyzőkönyvei csak minimális hiányosságokkal, rendezett gyűjteményben megmaradtak leginkább Hegedűs B. Andrásnak köszönhető. Hegedűs visszaemlékezései és a Petőfi Kör létrejöttéről és működéséről szóló objektív tanulmányai a dolgozat többi részét is igen nagy mértékben segítették. A hiteles dokumentumok, meghívók és még a résztvevők gondolatait tartalmazó papírcetlik összegyűjtése elengedhetetlen volt, hogy ezeket megvizsgálva levonhassam saját következtetéseimet a vita történelmi fontosságát illetően. Hegedűs meg is fogalmazza, hogyan vált az iratok gyűjtése ártalmatlan hobbiból, kötelességgé, hogy megőrizze az egyszer történelmi forrásanyagokká váló okmányokat. „*A hobbiból kötelesség lett: egyszer majd be kell mutatnia a kortársaknak és az utókornak, hogy kik is voltunk, mi inspirált bennünket, mit tettünk, hová és merre akartuk fordítani a magyar társadalom és a történelem szekerét...*”⁴³

3.1 A Petőfi Kör vitáinak elemzése röviden néhány kiemelt példán keresztül

Az első nagyobb érdeklődést kiváltó vita a *Közgazdasági vita* volt, amelyet 1956. május 9-én rendeztek meg, viszont nem sikerült lezárni, így 22-én folytatták, ahol az eredetileg megjelent 200 fő körülbelül 500-ra emelkedett. A vita a marxista politikai gazdaságtan időszerű kérdéseiről és a második ötéves terv irányelveiről szólt, Donáth Ferenc⁴⁴, Nagy Tamás és Szabó Kálmán vezetésével. A vitán nem hangzott el bevezető, *in medias res* módon indult el Györffy Sándor⁴⁵ megszólalásával. Kérdéseket lehetett feltenni és a folyóiratokban megjelent cikkeket kommentálni. A módszer, miszerint a kérdések nem csak elméleti jellegűek, hanem konkrét címmel rendelkeznek – tehát a hozzászólók vitatkozhattak egymással és a vitavezetőkkel – szokatlannak minősült és kiváltotta a párt-funkcionáriusok ellenszenvét. A megszólalások a korszakhoz igazodnak, tehát a dogmák megkérdőjelezése a dogmák nyelvén történt.⁴⁶ Minden nyilatkozatot tett résztvevőt átjárták a belső indulatok, miközben számonkérték önmagukat és a vitavezetőket, hogy hol hibáztak a gazdaságpolitikában. A jegyzőkönyvet olvasva könnyen fellelhetőek a használt érvelési eszközök. A retorikai kérdést sokan alkalmazták beszédük során, amit hatásvadásznak nevezhetünk ellenben „álkérdésnek”⁴⁷

⁴³ Hegedűs B. András (szerk.) Rainer M. János (szerk.): A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján I. Két közgazdasági vita, (1989) Kelenföld Kiadó, 7.

⁴⁴ Politikus, agrártörténész. (1913–1986)

⁴⁵ Történész, 1956-ban a Petőfi Kör vezetőségi tagja. (1924–1998)

⁴⁶ Hegedűs, (1989) 33.

⁴⁷ Hegedűs utalt rájuk álkérdésként.

kevésbé, hiszen bár a választ erősen sugallták vagy teljesen egyértelmű volt, célja nem is a megválaszolásban rejlik, hanem a tényben, hogy a kérdést feltették hangosan, közönség előtt. Kádár Iván a kérdés eszközét kiegészítette az ismétlés technikájával: „*Helyes-e olyan formában megvitatni a második öt éves terv irányelveit, mint most történik? [...] Helyes-e az alaptörvényt az imperializmus korszakára konkretizálni? [...] Helyes-e általános válságnak nevezni azokat a fő jellemzőket, [...] amelyeket propagandánkban tettünk Sztálinnak a XVI. Kongresszuson tartott beszámolója alapján?*”⁴⁸ A helyes-e kifejezés ismétlése szerkezeti bontást is biztosít beszédében a különféle gondolatsorozatok elválasztására. Emellett egyértelmű hangsúlyt fektet a kérdésekre, amelyek megfogalmazásukkal megalapozzák a feszültséget. A kérdés retorikai hasznát Györffy Sándor is kihasználja, azonban ő inkább az analógia eszközével köti össze, amikor más országok helyzetét hozza fel összehasonlítási alapként. „*A második öt éves terv 25%-os emelkedést irányoz elő, Csehszlovákia 30%-ot. Egyesek szerint, ha nálunk 100, náluk 150-160 az arányszám [...] Véleményem szerint indokolt, hogy az NDK-ban politikai okokból nagyobb legyen az életszínvonal emelkedésének üteme, mint Lengyelországban, Magyarországon, Bulgáriában, de vajon fennáll-e az a politikai szempont Csehszlovákiával is?*” Az életszínvonal kérdéséből következik az érzelmi hatás, amit az összehasonlítás csak megerősít. Ezt megelőzve Györffy azzal a stratégiával kezdi beszédét, hogy statisztikai adatokat mutat be, és felhívja a figyelmet arra, hogy ha nem elég tudományos alapokon vizsgáljuk meg az adatokat, akkor téves statisztikai eredményeket kapunk, amiket később nem, vagy csak tévedésből használhatunk egy vita során. Azonban, ha túl sok statisztikai adatot és számot használunk, akkor hiába igyekszünk tényekre alapozni érveinket, ha ezt az átlag hallgatóság nehezen követi, ezáltal elveszíti érdeklődését. Másik gyakori hiba egy vita közben, amikor a tények megfelelő átlátása nélkül alkotunk véleményt. Az információhiány fontosságára Máté György⁴⁹ is felhívta a figyelmet. „*De ahhoz, hogy az arányokhoz érdemben hozzá tudjunk szólni, ismernünk kellene az első öt éves terv részletes eredményeit [...] Erről csak részleges tájékoztatásunk van. Az irányelvek megvitatását hasznos lenne azzal elősegíteni, hogy illetékes gazdasági vezetőszerveink előkészítik és közzéteszik gazdasági helyzetünk tényeken alapuló, mélyreható elemzését.*”

Ezen a vitán a bírálatok leginkább a személyeket érték és kevésbé az érinthetetlen pártot vagy magát az ideológiát, de „*abban egyetértettek, hogy a marxista politikai gazdaságtan*

⁴⁸ Hegedűs, (1989) 38-39.

⁴⁹ Rózsa Ferenc-díjas író, újságíró. (1913–1990)

*fejlődését súlyosan hátráltatta az elmúlt évek tekintélybeli légköre...*⁵⁰ Egy-egy állásfoglalás visszafordíthatatlan módon pecsételt meg sorsokat, így nem meglepő, hogy bizonyos kiélezett helyzetekben a Petőfi Körön belül belső konfliktusok is kialakultak. *„A kör vezetése féltve a kör puszta létét (hol meggyőződésből, hol taktikai okokból) igyekszik visszafogni az ’előraszaladókat’. Mindebben kifejeződik a kör ambivalenciája – az intézményüket féltő reformereknek a legalitáshoz való ragaszkodása és ugyanezen személyeknek a radikalizálódó eszmék iránti növekvő szimpátiája.*”⁵¹ Figyelembe véve, hogy a vita csak pár héttel a hruscsovi beszéd után került megrendezésre, feltételezhetően nem minden résztvevő ismerte a Sztálin-ellenes vádakát, így a vita során elhangzott súlyos kérdések motivációja nem csupán a beszéd hatása, de az önálló felismerése az első ötéves terv kudarcának. Mindez egy belülről induló folyamat volt, hiszen ekkor még a felszólalók mindegyike párttag volt, akikben kételyek merültek fel, illetve valós igény fogalmazódott meg a megújulás irányába.

A legnagyobb sikere az első vitának, hogy felismerte az igényt egy olyan fórum létrehozására, ahol demokratikusabb körülmények között, a „szólás nagyobb szabadságának” megvalósulásával fel lehet tenni a kérdéseket, amelyek a magyar polgároknak megszülettek.

A közgazdász vitát követően, a május 30-án megrendezett – majd szintén folytatott – történész vita jelentős visszhangot váltott ki az értelmiség körében. Ekkor egy újabb különleges módszert kezdtek el követni a vitavezetők, amelynek lényege egy közéleti jelentőségű téma megvitatása szakmai környezetben, laikus közönség előtt. Ez a formátum lehetőséget adott arra, hogy a társadalmi problémák tudományos kérdésekként jelenjenek meg, tehát gyakorlatilag egy közéleti vita legyen, ami kívülről szakvitának tűnik, ezzel elkerülve a párt ellenszenvét.⁵² A hallgatóság is részt vehetett a vitában, így a demagógia kiszűrésével a közönség aktívan befolyásolta a vita irányát, ami a Petőfi Kör egyik legfontosabb céljának tekinthető.

A XX. kongresszus a történettudományra is nagy hatással volt, hiszen megszabadította a tudományt a dogmatizmus szigorú kereteitől, ezzel is elősegítve az említett kritikai gondolkodás kialakulását. A marxista történészgeneráció kibontakozása fontos előrehaladást ért el a materialista történelemszemlélet elterjesztésében. Azonban a személyi kultusz és ideológiai merevség maradványai továbbra is akadályozták a fejlődést, különösen, ha közelmúlt

⁵⁰ Ember Mária: Közgazdász-vita a Petőfi Körben In.: Magyar Nemzet 1956/112, 5.

⁵¹ Hegedűs, (1989) 36.

⁵² Szabó Miklós: Bevezető. In.: A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján III. Történészvita (1990) Kelenföld Kiadó, 7-16.

eseményeinek objektív feldolgozásáról volt szó, ahol gyakran egyoldalú, „hivatalos” szemlélet érvényesült.⁵³

Az első két vita sikere ellenére, senki nem számított rá, hogy a június 15-én megrendezett *Filozófusvitán* a hallgatóság már nem fog elférni a TIT Kossuth Klubjában, kiszorulva ezzel az utcára. Rögtönzött megoldásként a tömeg átvonult a Közgazdasági Egyetem nagy előadójába, ahol a közel 1200 fő épphogy a lépcsőket is betöltve elfért a padsorokban. Az érdeklődés nagy ugrása a vita formájával és szellemiségével magyarázható. A vita egy újszerű platformot biztosított a megújulásra vágyóknak. Ezen túl fontos eleme volt a sikernek a viták színvonala is. Bár a Petőfi Körre mint a fiatal egyetemista értelmiségiek vitakörére emlékezünk, ezeken az eseményeken ország- vagy akár világszinten elismert szakértők beszéltek, érveltek tabukat nem kímélve. Az adott témához értő résztvevőkből pedig – egy ilyen spontán rendezvényhez képest is – sok volt, ezáltal több nézőpontot lehetett egyszerre, egyhelyen megismerni, mindezt egy olyan környezetben, ahol a nézőközönségből is ki lehetett szólni. A szakmán túl, a központi kérdés az volt, hogy milyen tényezők akadályozták a marxizmus tovább fejlődését és hogyan lehetséges, hogy a marxista filozófia ilyen sokat veszített hiteléből a magyar értelmiségi körökben. Továbbá mit lehet tenni a dogmatizmusból és személyi kultuszból fakadó hibák felszámolására.⁵⁴ Kiemelendő Lukács György részvétele, aki hiába volt nemzetközileg elismert marxista filozófus hallgatásba száműzték újító nézetei miatt. Így évek után beszélt újra nyilvánosan, spontán összeült tömeg előtt.

Lukács György éles kritikát fogalmazott meg a sztálini típusú szocializmus ellen, mindezt óvatosan megválogatott szavakkal tette, hogy feltehesse ezeket a – helyenként rendszerellenes – kérdéseket, anélkül, hogy nyíltan, direkt módon támadná a hatalmat. Ez egy tudatosan alkalmazott retorikai stratégia. Ugyanakkor Lukács példáján igen jól lehet szemléltetni, hogy a személyiség, a szakértelem és ezáltal a hitelesség is komoly retorikai szempontok egy vita hatásának elemzése során. Lukács tekintélyes filozófusként szólalt fel, ami önmagában is hitelességet kölcsönzött neki a közönség előtt. A résztvevők szemében ő egy olyan gondolkodó, aki a marxizmus elméletének mély ismeretében bírálta annak gyakorlati alkalmazásának hibáit. Ez megerősítette mondanivalójának hitelességét, így kommunikációs szempontból egy tekintélyelvű érvelési stratégiát figyelhetünk meg.

⁵³ Elekes Lajos, Hanák Péter, Pach Zsigmond Pál: Történettudományunk néhány kérdése a XX. Kongresszus után In.: Szabad nép 1956/113, 4.

⁵⁴ Varga Iván: A Petőfi Kör filozófus vitája In.: Népszava 1956/142, 4.

Szigeti József⁵⁵, Mészáros István⁵⁶ és sok más felszólaló a személyi kultusz és a dogmatizmus problémájával foglalkozott. Jánossy Lajos⁵⁷ a dogmatizmussal járó problémákat a fizikusi szakma szemszögével közelítette meg, egy igen hatékony retorikai eszközzel, a humorral. *„Ha ezt a kollégák között [...] elmondom vagy hasonló sokkal szerényebb megállapítást teszek, egy kicsit mosolyognak és tudják, hogy Jánossy jó akar lenni a legfelsőbb körökben, és azért mondja ezt. Ez – sajnos – nem igaz. (Derűltség.) [...] Nem akarok vitába szállni azzal, amit mondott, hiszen ez nem lenne érdekes, hanem mindenesetre jellemző volt, hogy fogalma sem volt arról, amit beszélt. (Élénk derűltség.)”*⁵⁸ Az írott jegyzőkönyv természetesen nem tud minden emberi reakciót rögzíteni, de a „taps” és „derűltség” széljegyzetek engednek következtetni a beszéd alatti hangulatra.

Kiemelendő, hogy a *Filozófusvita* mutat rá legjobban, hogy a reformokat hangoztató résztvevők nem a kommunizmus megszűnését vagy bukását akarták, inkább az alapjául szolgáló marxizmus helyes értelmezését, amely eltorzulni látszott. Vágytak a szabad kritika fejlődésére, hogy az lehetővé tehesse az önálló marxista gondolkodás általánossá válását. Mellette az is céljuk lett, hogy a filozófiai életben azoknak a hazai marxistáknak legyen ideológiai szerepük, akiknek az álláspontját a dogmatizmus elleni harcban a XX. Kongresszus igazolta.⁵⁹ A vita során sok tudomány-szervezési, oktatási és kutatási javaslat született, amik mára már megvalósultak. Ennek ellenére legnagyobb eredménye, hogy *„Lukácsot és tanítványait rehabilitálta [...] rehabilitálta az alkotó értelmiséget, a kutatókat, akiket hosszú évek óta szellemi kalodába szorítottak. Rehabilitálta a társadalmi gondokat megfogalmazni és kimondani kívánó tudósokat, az irodalom és magyar kultúra jeles képviselőit is.”*⁶⁰

3.2 Június 27 – A sajtóvita

Az első 3 vita egyértelművé tette, hogy a Petőfi kör elérte célját, a megújulás lehetőségét kereső reformtörekvéseknek létrehoztak egy fórumot. Bár a viták iránti érdeklődés fokozatosan növekedett, nem számítottak rá, hogy az igény akkora mértéket ölthet, mint a június 27-ei

⁵⁵ Baumgarten-jutalommal kitüntetett marxista filozófus. (1921–2012)

⁵⁶ Marxista filozófus. (1930–2017)

⁵⁷ Kossuth-díjas fizikus, a MTA tagja. (1912–1978)

⁵⁸ Hegedűs B. András (szerk.) Rainer M. János (szerk.): A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján II. Filozófusvita, (1989) Kelenföld Kiadó, 55.

⁵⁹ Balogh Elemér, Heller Ágnes: A filozófiai vita néhány tanulsága In.: Természet és Társadalom 1956/7, 432.

⁶⁰ Bohó Péter: Bevezetés In.: A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján II. Filozófusvita, (1989) Kelenföld Kiadó, 10.

Sajtóvita, amelyen kb. 6-7 ezren vettek részt. Az érdeklődők be sem fértek be a Központi Tiszti Ház színháztermébe, ezért az épületben és az udvaron is hangszórókat szereltek fel, így joggal tekinthetjük ezt a Petőfi kör rövid történetének csúcspontjának. Az eseményt még hazai párttörténészek is a forradalom előtti hónapok egyik legjelentősebb mozzanatként említik. Ezért ellentétben az eddig említett vitákkal – amelyeknek elemzése inkább bemutató jellegű volt – igyekeztem ezen vita minden megszólalójának beszédéből kiemelni a legfontosabb retorikai és érveléstechnikai eszközöket, ezzel megmutatva, hogy a 20. század értelmiség reformkommunistái milyen kommunikációs stratégiákat választottak egy ilyen nagy jelentőségű eseményen.

3.2.1 Első rész

A vitát az előzőekhez hasonlóan bevezető beszéd nélkül, Huszár Tibor nyitja meg csupán pár mondattal, amelyben üdvözli a résztvevőket és azonnal be is mutatja az első hozzászólót. Csatár Imre⁶¹ beszédében több retorikai és érvelési stratégia figyelhető meg. Nyitómondatában rámutat a viták sorozatára, ezzel elhelyezve a jelenlegi vitát, mint egy folyamat részét, ahol a „*magyar társadalmi élet*” problémái kerülnek terítékre. Beszédének központi eleme, hogy a sajtóval kapcsolatos reformok szükségleteit megfogalmazza és egy alapot hozzon létre, miközben a sajtót a párt és a nép közötti kapcsolattartóként ábrázolja. Hangsúlyozza a sajtó „bűneit”, ugyanakkor nem menti fel a pártot sem, jelezve, hogy a sajtó problémái rendszerszintűek és nem pusztán egy szakma hibái. Csatár a sajtót a „kenyér” metaforával illeti, amely „jóízű kenyér” kellene legyen a tömegek számára, de „lakkozott, felkiáltójelekkel teli” harci röplapként jelent meg. Emellett felfedezhető az ironia használata is következő mondatában: „*Csak ne fessegessük, miért van áramszünet, miért nincs hús stb. hátha hibásak lesznek a következtetések. És jól meg kell gondolni azt is, hogy mit írunk a földrengés okairól, nehogy a népi demokrácia hibájául rója fel ezt is az ellenség.*”⁶² Ezen példák ironikus módon mutatják be a cenzúra irracionálisát, amely hatásosan leplezi le a párt politikájának hibáit. A beszéd több pontján visszatérő strukturális megoldásokat (párhuzamos szerkezetet) használ, mint a „nem volt fontos” frázis ismétlése, amely növeli a kritikai hangsúlyt és érzelmi hatást gyakorol a hallgatóságra. „*Nem volt fontos az elvi és egyben a sajtó sajátos jellegét ismerő pártirányítás,*

⁶¹ A beszédkor a Szabad Ifjúság újságírója. (1918–2003)

⁶² Hegedűs B. András (szerk.) Rainer M. János (szerk.): A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján IV. Partizántalálkozó – Sajtóvita, (1989) Múzsák Kiadó, 69.

*nem volt fontos tehát az ilyen szerv létrehozása sem.*⁶³ Csatár érvelését történelmi dokumentumokkal és eseményekkel támasztja alá, mint a párt agitációs munkáról szóló határozat és a párt azon határozatai, amelyek bemutatják a változatlanságot és az új döntések szükségességét, tehát érvelési eszközein túl képes bizonyítékot is felmutatni, ezzel téve hitelessé azt. Csatár törekszik arra, hogy a pártirányítás és a sajtó kapcsolatáról szóló kritikájával az érzelmekre is hasson. Az önkritikát és a bűnök beismerését hangsúlyozó beszéde lehetővé teszi, hogy a hallgatóság érzelmileg azonosulhasson a problémákkal, és feloldja az egyoldalú ítélkezést.

Bár fontosnak tartják a viták interaktivitását és hogy mindenki elmondhassa a véleményét, a vita hatékony működésének érdekében megkérte Huszár Tibor a közönséget, hogy ne kiabáljanak be, ezzel gyakran megszakítva a beszéd menetét. A kérdés többször elhangzik a vita során. *„Többek között ez is egy ok, hogy ne kiabáljunk közbe, mert nem is igen lehet érteni, másrészt zavarja Mocsár elvtársat. Minél több elvtársnak igyekezzünk szót adni, fejtse ki mindenki a véleményét, de azt hiszem, hogy a demokráciához az is hozzátartozik, hogy mindenkinek a véleményét végig hallgassuk. (Taps.)*⁶⁴ Ezenkívül felszólítja a szónokokat, hogy próbálják meg felgyorsítani gondolataik átadását. *„Ugyanakkor viszont a hozzászólókat arra kérném, hogy újságírói tömörséggel beszéljenek.*⁶⁵

Nagy Péter⁶⁶ következett a megszólalók sorában, aki hangsúlyozta már beszéde elején, hogy nem dolgozik folyóiratnál, ő így egy függetlenebb álláspontot képvisel. Egyszerű, de hatásos példákkal, mint a villanyzavarokról szóló eset és az urániummezők hírei⁶⁷, tette érzékletessé és megfoghatóvá az igazság elhallgatásából eredő problémákat. A keletkező zaj, közbeszólások, derűltség és taps azt mutatja, hogy témái érzékeny pontokat érintenek, és pontosan ezekkel ragadja meg a figyelmet. Nagy is alkalmaz költői képeket beszédében, ilyen a „fegyver” metaforája, amelyet az igazsággal azonosít. *„Nyilvánvaló, hogy nekünk kommunista sajtó kell, amely a nép érdekét nézi és tudja azt, hogy a népnek az igazság és a teljes igazság kell. Az igazság fegyver, de ezt a fegyvert sokan forgathatják. Feladatunk az, hogy mi forgassuk, a mi kezünkben legyen.*⁶⁸ Erőtéljes kép, amely a hallgatóságot az igazságért való közös küzdelemre emlékezteti. Emellett az egyik igen szembetűnő – feltételezhetően nem is

⁶³ Uo. 69.

⁶⁴ Uo. 94.

⁶⁵ Uo. 96.

⁶⁶ Irodalomtörténész, kritikus. (1920–2010)

⁶⁷ Uo. 75.

⁶⁸ Uo. 74

tudatosan alkalmazott – eszköze Nagy Péternek a gyakran használt „nyilvánvaló” kifejezés, amelyet kijelentéseinek hitelesítésére használ, mint például „*Nyilvánvaló az, hogy nekünk szocialista demokrácia kell...*”⁶⁹

Tábori András⁷⁰ felszólalása a vitán erős kritikát fogalmaz meg a magyar sajtó hitelességi válságáról, érveléstechnikai szempontból gondosan felépítve. A beszéd retorikájában kulcsszerepe van az antitézisek alkalmazásának. „...*hazudni kétféleképpen lehet, egyrészt úgy, hogy valótlan állítunk, másrészt úgy, hogy elhallgatjuk a valóságot.*”⁷¹ A metaforák – például „a csizma az asztalon” és a „kávéskanállal adagolt tájékoztatás” – vizuálisan is érzékeltetik a sajtó megbízhatatlan információit. Bár a beszéd alapvetően erős, egyes pontokon felmerülhetnek „szűkítő érvek”, amikor Tábori azt sugallja, hogy a sajtó hanyatlásának minden eleme kizárólag politikai és társadalmi okokra vezethető vissza, miközben ez nem minden esetben bizonyítható.

Tardos Tibor⁷² határozott kritikát fogalmaz meg a sajtó dogmatikus működésével szemben. A sajtó szerepének korlátozása, azt eredményezi, hogy az nem reagál az emberek véleményére és szükségleteire, pusztán a hatalom által diktált elvekhez igazodik. Az érvelés során Tardos a dogmatizmus működésének negatív következményeit igyekszik bemutatni, mint a közönség elidegenedését és a tájékoztatás manipuláltságát. Tardos saját beszédét gyakran ironikus humorral színesíti, pl. amikor a magyar sajtószabadság történetének Heckenast nyomda körüli eseményeit meséli el. „*És rátették a kezüket egy régi-régi, fekete, olajos, avult gépre. És Magyarországon kézrátevással, mint Patagóniában a gyógyulás, megtermett a sajtószabadság. (Derültség és taps.)*”⁷³ Ezzel könnyedebb hangvételt adnak a komoly társadalmi problémák bemutatásának, és erősítik a közönség reakcióját. Tardos beszédében fontos szerepet kap a dogmatikus vezetés mint ellenségkép. Ennek érzelmi súlyát ismétléssel elősegíti. Ezáltal a közönséget igyekszik egyesíteni és aktívan bevonni a politikai változások melletti elköteleződésbe, ami azért is ironikus, mert az ellenségkép alkotás jellemzően a dogmatikus vezetés eszköze.

Jánossy Lajosnál szintén jellemző a humor, mint feszültségoldás és figyelemfelkeltő elem. Témájában Jánossy – ahogy azt a történészvitán is tette – tudományos szempontból közelítette meg a kérdéseket. Azon túl, hogy leegyszerűsített példákkal teljesen érthetővé teszi

⁶⁹ Uo. 74.

⁷⁰ A beszédkor a Magyar Nap és a Szabad Nép munkatársa. (1927–1989)

⁷¹ Uo. 77.

⁷² József Attila-díjas újságíró. (1918–2004)

⁷³ Uo. 84.

a laikus közönségnek a tudomány és sajtó közötti kapcsolat problémáit, arra is felhívja a figyelmet, hogy sok ilyen hiba a szovjet sajtóban gyökerezik, amelyet kritikai hozzáállás nélkül vesz át a magyar sajtó. *„Megdöbbenéssel olvastam pl. a Szabad Népből, hogy a kozmikus sugárzási energiát még nem lehet a felhasználni bizonyos célokra. Ez azért nagy baj, mert egész világos dolog és a napnál világosabb, hogy a kozmikus sugárzást sohasem lehet ipari célra használni, éppen úgy lehetne a csillagfényt felhasználni. [...] Most hogyan jut ez egyáltalán a sajtóba? Hát itt az eredete az egésznek, a szovjet sajtóból jön.”*⁷⁴ Érvelését két párhuzamos szinten vezeti, az egyik a közönséghez szól, a másikon kollégáihoz, a tudósokhoz, így nem csupán egy problémát, hanem annak okait és következményeit is bemutatja.

3.2.2 Második rész

Mocsár Gábor folytatja érveinek felsorakoztatását. Beszédét azzal kezdi, hogy tisztázza újságíró lévén sincs benn „az élet sűrűjében” és igen kevés ideje volt felkészülni a vitára. Ezzel olyan képet alakít ki magáról, mint aki nem pozíciójából vagy fölényéből szól, hanem olyan szerényebb körülmények közül érkezik, mint az átlagember, így elnyerheti a közönség szimpátiáját. Bevezetőjét követően Mocsár felolvas egy Vácról érkezett levelet, amit bizonyítékként alkalmaz érvelésében, ez a hitelességét és logikai alapját erősíti. A levél a lakosság kritikáját tartalmazza a magyar sajtóval kapcsolatban, bizonyítja, hogy a közönség nem bízik a sajtóban, és ha tehetik, akkor inkább nyugati forrásokból tájékozódnak. Ezen a ponton elhangoznak olyan példák, amelyek már más előtte szólónál felmerültek, ezért ezeket nem részletezem. *„Sokszor több napos késéssel jelenik meg egy-egy olyan hír, cikk, vagy beszámoló, amelyről a közvélemény főleg a nyugati rádiók révén már értesült. [...] Fantáziájuk a nyugati rádió segítségével kitölti a kihagyott részeket.”*⁷⁵ Azontúl, hogy a közönség egyetértésére hivatkozik a nyugati rádiókat illetően, az is lényeges, amikor saját múltjáról és korábbi hibáiról beszél. Elismeri, hogy a múltban maga is részt vett a sajtó elferdítésében, ezzel azonban közvetetten bírálja a rendszert és a hatalmi struktúrát, amely erre kényszerítette. Így lesz Mocsár a rendszer belső kritikusa, aki önmaga hibáin keresztül mutatja be a probléma mélységét és realitását.

⁷⁴ Uo. 88.

⁷⁵ Uo. 91.

Déry Tibor⁷⁶ beszédéhez érkezve egyértelmű lett, hogy melyek a leggyakrabban alkalmazott kommunikációs eszközök az érvelés során. Szinte az összes résztvevő alkalmazza a retorikai kérdést, feszültségmegteremtő eszközként. Jellemzőek továbbá az ellentétek, ismétlések, illetve a párhuzamos szerkezetek alkalmazása, tehát az üzenet nyomatékosítása, így a közönség számára is könnyen követhető a viszonylag hosszú, információdús beszédben. Déry érvelése hasonlóan a többihez egyszerre racionális és érzelmi jellegű, ami erőteljes hatást eredményez. Déry megszólalásában a Petőfi Kör vitáit is érik kritikák, mivel azt állítja, hogy csak felszínesen érintik a problémákat és nem keresik annak gyökereit.⁷⁷ „...egyik vitáról a másikra járnak és [...] adja ki keservét és ezzel többé-kevésbé meg is nyugszik, mert visszanyerte szólásszabadságát, bíráló szabadságát [...] Puffogatjuk szavainkat, örömről telik bennünk, mint egy gyermeknek a vásári trombitában és nem vesszük észre, hogy szavaink szavak maradnak [...] és a gyakorlati tények körülöttünk nemigen változnak.”⁷⁸

Déry szónoklata olyan erős reakciókat váltott ki, hogy a vitavezetőknek többször kellett megszakítani, hogy megkérjék a bekiabálókat, hogy nyugalommal hallgassák végig a beszédet, még akkor is, ha Déry többször kijelenti, hogy őt nem zavarják a hozzászólások, sőt folyamatosan megszólítja az „elvtársakat” és még reagál is a hozzászólásokra. Még Hollósi Ervin is felszólította, hogy ne rágalmazza a pártot, miközben Révai József hibáit hozta fel⁷⁹. Déry analógiát és metaforát is többször alkalmazott, amikor a szocializmus hibáit említette, amikor a sajtószabadság hiányát más, elvileg garantált szabadságjogok korlátozásával állította párhuzamba. Fontos, hogy nem csak a szabadság hiányát fejezi ki, de azt is, hogy a szocializmus az oka ennek.⁸⁰ „...nincsenek-e eszméink rendszerében is bizonyos tévedések, addig óhatatlanul csak azt az egy sovány eredményt fogjuk elérhetni, hogy a rosszat egy kisebb rosszal cseréljük fel és hogy az ország szekerét sánta versenypáripák helyett sánta szamarak fogják húzni.”⁸¹ Ebben a mondatban a lehetetlenre vezetés is megjelenik.

Fürjes János csupán Dérynek egyetlen megszólalására reagált pár mondatban, érdemben nem lehet érvelésről beszélni, így ezt ebben az elemzésben figyelmen kívül hagyom.

⁷⁶ Kossuth- és Baumgarten-díjas író. (1894–1977)

⁷⁷ Uo. 97.

⁷⁸ Uo. 99.

⁷⁹ Uo. 101.

⁸⁰ Uo. 97.

⁸¹ Uo. 98-99.

3.2.3 Harmadik rész

A javaslat ellenére, a vitavezetők úgy döntöttek, hogy nem tartanak szünetet, mivel a hatalmas nézőszám miatt nehezen állították volna vissza a rendet, ha a szünetben szétszóródnak az emberek. Nógrádi Sándor folytatta. Igyekszik megalapozni egy közvetlen hangulatot a teremben: *"Én igen rossz rögtönző vagyok és még igen gyenge szónok is..."*⁸² Ezek után szimpátiáját azzal növeli, hogy megosztja saját tapasztalatait a sajtó világán belül és más újságírókkal folytatott beszélgetésekből leszűrt következtetéseit. Többször szól az „elvtársakhoz”, amivel erősíti a párbeszéd jellegét. Tardosra reagálva mondja saját álláspontját, miszerint a sajtó egyes hiányosságai inkább a közös probléma részét képezik, nem egyéni hibák következményei. *„Amikor dogmatizmus van a politikában, akkor dogmatizmus van a propagandában is.”*⁸³ Ez ok-okozati érvnek tekinthető, ami a sajtó hibáit azokat a dogmatizmus következményeként írja le. Analógiát alkalmaz a párt és a sajtó szerepének magyarázata közben. Párhuzamot von a két intézmény működése között. *„A párt is meg a kormányservek is el fogják várni a magyar sajtótól, hogy hűen tükrözzék az életet...”*⁸⁴ A végén az időkorlátok miatti zaj mutatja, hogy hosszú beszéde egyesekből türelmetlenséget váltott ki, ami nem meglepő, hiszen a vita ezen a ponton már több órája zajlott.

Máté György beszédéből igyekeztem a megfogható stratégiákat leírni, a már sokat emlegetett érvelési eszközök helyett. Az egyik ilyen stratégia a különbségtétel és az összehasonlítás, ami Máténál Lengyelország kapcsán jelenik meg. Azt igyekszik érzékeltetni, hogy Lengyelországban az emberek élénken érdeklődnek a sajtó iránt, míg Magyarországon ez az érdeklődés egyre inkább háttérbe szorul.⁸⁵ Ez a különbségtétel a két ország sajtóhelyzetét és közönségét viszonyítja. A lengyel sajtó érdeklődése a pozitív példaként való felmutatásával próbálja Máté a magyar sajtó problémáira felhívni a figyelmet. Máté úgy használja ki az érzelmeket, hogy egy negatív jövőbeli képet alkot, a fényes múlttal párhuzamba állítva. A magyar publicisztika erősségei, mint az egyéni hang és a lehetőség igazán tartalmas napilap készítésére, mára elvesztek.⁸⁶

A vita harmadik részét Horváth Márton megszólalása zárta. Horváth önkritikával kezd, amelyben elismeri, hogy sok szempontból jogos az őt ért bírálat, és nem bújik el a Központi Vezetőség mögé. Ezen érvelés segít hitelesíteni őt, hiszen a nyilvános önkritika erősíti a

⁸² Uo. 110.

⁸³ Uo. 110.

⁸⁴ Uo. 113.

⁸⁵ Uo. 116.

⁸⁶ Uo. 117-118.

politikai integritás érzetét. Horváth folyamatosan alkalmazza a logikai érveket, miközben érzelmi nyomást is gyakorol a közönségre. A „a marxizmushoz hűtlennek lenni”⁸⁷ kifejezés egy erős érzelmi töltetű állítás, amelynek célja a politikai irányvonal védelme. A kifejezés megerősíti a politikai diskurzus szigorú elveit, miközben egyéni felelősséget helyez el az egyes résztvevők vállán. A beszéd folytatásában Horváth igyekszik elhatárolódni a személyes támadásoktól, ezzel elősegítve a politikai diskurzus szakmai alapú fenntartását. „...a viták közben a kommunisták közti szükséges bizalom teljes mértékben meglegyen, [...] a bizalom jelszavával dolgozzunk együtt.”⁸⁸ A bizalom említése, és a viták fontosságának hangsúlyozása azt jelzi, hogy a különböző álláspontok bemutatása nem csak legitim, hanem szükséges a párt szempontjából. Ezzel azt sugallja, hogy bár a viták élesek, a pártnak nincs mitől tartania, hiszen a viták célja végső soron a párt érdekeinek szolgálata. „...szerencse, hogy ezek a viták a párton belül is folynak, a kommunisták közt is folynak. Ezekből a vitákból is meg kell születnie annak a helyes iránynak, [...] ami bennünket tényleg előrevisel.”⁸⁹

3.2.4 Negyedik rész

Mivel a felszólalók többsége ugyanazokat az érvelési típusokat alkalmazták, és bár tartalmában felfedezhetőek halvány különbségek, illetve a nem-egyetértés is, mégis kijelenthető, hogy ugyanazon téma köré épülnek és ugyanazt az oldalt képviselik. Egy ilyen keretek között tartott dolgozatban nem láttam értelmét önmagam ismételésének, így a vita ezen szakaszában igyekeztem új oldalról megközelíteni az elemzést. Nemes György⁹⁰ beszédénél az érvelési struktúrát szeretném leírni. Az elemzés során megvizsgáljuk a nyilatkozat tartalmát és megállapítjuk, hogy az elhangzott állítások mire fókuszálnak. Nemes három kulcsfontosságú követelményt fogalmaz meg az újságírói szakmával kapcsolatban: szakmai rátermettség, kulturáltság és ideológiai felkészültség. „A harmadik tulajdonság megítélésem szerint [...] a marxista-leninista szemlélet, az események, a jelenségek önálló kommunista fejjel való megítélése. Nem arra a politikai felkészültségre gondolok, amelyben bizonyos szemináriumokon éveken át tanultuk, [...] ha a három tulajdonság közül kettő, vagy egy hiányzik, igazi kommunista újságíróról nem beszélhetünk.”⁹¹ Jelen esetben az adott állításhoz deduktív szerkezetű érveléstechnikát alkalmaztak. Ez a deduktív érvelés az alábbi logikai

⁸⁷ Uo. 122.

⁸⁸ Uo. 126.

⁸⁹ Uo. 126.

⁹⁰ Újságíró, sajtótörténész. (1910–1998)

⁹¹ Uo. 128.

struktúrában működik: Az általános igazság, amit a kijelentéskor elfogadhatunk, hogy egy igazi kommunista újságíróhoz 3 tulajdonságnak kell teljesülnie. A konkretizált esetünk, hogy egy újságíró nem felkészült ideológiailag, ebből pedig azt a következtetést vonhatjuk le, nem lehet igazi kommunista újságíró. Ezután érdemes megfigyelni, milyen hatást gyakorolt a közönségre az adott érv.

Vas Zoltán⁹² esetében pedig egy induktív érvelési struktúrát figyelhetünk meg. „Az, hogy itt vagyunk, hogy népünk és pártunk ügyeiről beszélünk, vitatkozunk, az eredménye az, hogy Nemes elvtárs felsorolhatta a törvénytelenségek sorozatát, amit jóvá kell tenni, ez is a XX. kongresszus szelleme, 2 évvel ezelőtt nem fordulhatott volna elő!”⁹³ A beszédben Vas állítja, hogy a XX. kongresszus lehetővé tette, hogy visszatérjenek a harcos kommunista párthoz⁹⁴, és fordulóponthoz jelentett, amely lehetőséget adott arra, hogy a sajtó is új irányba induljon. Az érvelés erősebb lesz, ahogy arra hivatkozik, hogy 1953-ban kezdődött a változás, amely komoly hatással volt a párt működésére. Majd megemlíti, hogy lehetséges lett a törvénytelenségek felsorolása, ezt korábban nem lehetett volna megtenni. Vas kitér arra is, hogy a sajtó a közvélemény formálásában kulcsfontosságú szerepet játszik. A szabad sajtó lehetősége azt jelzi, hogy nemcsak a párt politikai döntései, hanem azok megjelenítése is változott, a sajtó szabadabban és élesebben fejezhette ki magát. Tehát Vas szövegében az induktív érvelés a konkrét események elemzésére épít, és azok alapján arra az általános következtetésre jut, hogy a párt valódi történelmi fordulatot ért el, amely a jövőbeli politikai fejlődés pozitív irányát jelzi.

A vita negyedik részét Méray Tibor beszéde zárta le, amely szintén a szocialista újságírói munka és annak torzulásait szólt, ezek komoly érzelmi és kognitív hatásokat váltottak ki a közönségből. Ahogyan előtte mások is, Méray saját tapasztalataiból, élményeiből merített történeteket beszéde elején, amivel nemcsak szimpatikusabb lett, de megfoghatóbb a mondanivalója. Elmondja, hogy fiatal újságíróként miként kezdett dolgozni a Szabad Nép szerkesztőségében, ahol a cél az igazság szolgálata volt. Később arra tér ki, hogyan torzult el ez az igazság a politikai és szerkesztőségi nyomás hatására. Felhívja a közönség figyelmét az önvizsgálat fontosságára, illetve arra, hogy milyen nagy szerepe van az újságíróknak a különböző hazugságok terjedésében. Méray hangsúlyozza, hogy a torzítások nem szándékosak voltak, hanem a politikai és ideológiai környezet hatására alakultak ki. Ez az érvelés együttérzést vált ki a közönségből, a már korábban megjelent, felháborodás, lelkesedés, düh és

⁹² Politikus, író. (1903–1983)

⁹³ Uo. 138.

⁹⁴ Uo. 138.

öröm érzelmei mellett. Az önkritika nemcsak a hallgatósághoz szól, hanem a politikai rendszer kritikájává is válik. Méray úgy mutatja be a torzulásokat, hogy azok nemcsak az újságírók, hanem a rendszer hibájaként is értelmezhetők.

3.2.5 Ötödik rész

Sokféle retorikai eszköz figyelhető meg a felszólalók beszédeiben, amiket már részletesen kitárgyaltam. Ezért a vita utolsó részének teljes elemzése helyett inkább kiemeltem egy-egy számomra érdekes mondatot. Kuczka Pétertől hangzik el egy metaforikus felszólítás, amely a hatalom valóságérzékelésének hiányát kritizálja. *„Bele kellene hallgatózni a levegőbe, főleg azoknak kellene belehallgatózni a levegőbe, akik a vas és az acél országáról beszélnek.”*⁹⁵ *„Kicsiny és szegény nép vagyunk. Fájdalmas hibákkal és nehéz küzdelmekkel teli történelmünkben nem tudtuk megszerezni azt az előfeltételt, amely a kis népeket is képessé teszi, hogy nemcsak kiemelkedő egyedeikben, hanem tömegükben az emberi haladás élén járjanak.”*⁹⁶ Ez pedig egy jól megfogalmazott érzelmekre ható érvelés. *„Azt hiszem, akkor fog ez a harc győzni, ha az egész ország és az egész párt úgy fog küzdeni a forradalom nagy megújulásáért, mint a Petőfi Körnek ez a mostani gyűlése.”*⁹⁷ Fekete Sándor analógiája megfogalmazza azt a hatalmas jelentőséget, amit azóta is tulajdonítunk a Sajtóvitának. *„A beavatkozások közt előfordulnak helyesek és jók, de hangsúlyoznom kell, hogy nem egyszer hátráltató, visszahúzó tényezőkként, elemekként szerepelnek.”*⁹⁸ Losonczy Géza mondatában egyértelműen kivehetők a szembeállított ellentétpárok. Ez a konstrukció erősíti az állásfoglalását, mivel a *jó* és *rossz* fogalmakkal szembesíti a közönséget, miközben a „beavatkozások” jelenlegi formájával kapcsolatban fogalmaz meg kritikát.

A vitát Huszár Tibor zárta le. Felolvasott egy javaslatot a Petőfi Kör saját fiatal értelmiségi hetilapjának megalapítására, illetve elnézést kért, ha nem sikerült a több, mint 70 hozzászólásból kiválogatniuk a legfontosabbakat. A megszólalni kívánok magas száma miatt is javasolta, hogy a vita folytatódjon együtt az újságírószövetséggel.⁹⁹

⁹⁵ Uo. 155.

⁹⁶ Uo. 154.

⁹⁷ Uo. 160-161.

⁹⁸ Uo. 166.

⁹⁹ Uo. 174.

4. Következmények, hatások

4.1 Kísérlet a Petőfi Kör felszámolására

A Sajtóvitán elhangzott komoly állásfoglalások kiváltotta a pártvezetés ellenszenvét. Június 30-án az MDP Központi Vezetősége kiadta határozatát a Petőfi Körről, ami elítéli a viták során felmerülő pártellenes megszólalásokat. *„E vitákon sok helyes, egészséges, az eredmények növelésére és a hibák kijavítására irányuló javaslat merül fel. Ezt az egészséges fejlődést azonban helyenként a párt és a népi demokrácia ellen irányuló demagóg fellépések veszélyeztetik [...] pártunk politikájával szembehelyezkedő elemek egyre erősödő mértékben igyekeztek felhasználni pártellenes nézeteik terjesztésére, arra, hogy megtévesszék a közvéleményt, különösen az ifjúság egy részét...”*¹⁰⁰ Név szerint kiemelték Déryt és Tardost, akiket ezután a Központi Ellenőrző Bizottság kizárt a pártból.¹⁰¹ Rákosi több kísérletet tett a kör akadályozására és még megszüntetésének gondolata is felmerült, ám gyengülő pozíciója miatt ezek sikertelenek voltak. Végül Rákosit július 18-án váltották le, így a kör kis szünet után tovább működhetett szeptembertől és még 5 vitát szerveztek.

1956 őszén a kör folytatta a nyári során megszakadt vitáit, immár a megváltozott politikai légkörben. Gerő Ernő, az MDP új vezetője, ugyan továbbra is elítélte a Petőfi Kört, mégis meghirdette a „tisztta lap” politikáját. A Petőfi Kör folytatta tevékenységét, mintha nem érte volna bírálata. Az őszi viták újdonsága, hogy párton kívüli és korábbi politikai szereplők is felszólaltak, például Tildy Zoltán és Göncz Árpád. A viták politikai jelentősége fokozódott, különösen Rajk László rehabilitációja nyomán. Nagy Imre távolmaradása tovább erősítette a bizonytalanságot.¹⁰²

A gazdasági mechanizmusról szóló vita jegyzőkönyve 1984-ben a Fővárosi Levéltárból került elő, több másikkal együtt. A *műszaki fejlesztés* témájú vitát magnetofonnal vették fel, illetve parlamenti gyorsírók jegyezték le. A *Kertmagyarország? vita* jegyzőkönyve nem készült el vagy elveszett. A vitán a Magyar Rádió hangfelvételt készített, amely csak néhány felszólalást tartalmaz. A rádióadás és az eredeti szöveg eltérését nem tudták ellenőrizni, így nem lehet a vitát rekonstruálni. Ezért pótmegoldásként a korabeli napilapok

¹⁰⁰ Szabad Nép, 1956/182, 1.

¹⁰¹ Világosság 1989/2, 131.

¹⁰² Hegedűs B. András: Bevezetés In.: A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján V. (1994) 1956-os Intézet, 7-16.

tudósítása alapján állították össze a vita menetét.¹⁰³ Tehát az V. kötet ezt a 3 vitát foglalja magába. 1956. szeptember 28-án tartották a *Pedagógusvitát* a Közgazdaságtudományi Egyetemen, Jóboru Magda vitavezetésével. A DISZ képviselőjében Gosztonyi János vett részt. A vitaindító az oktatáspolitikai torzulásait az 1949-es évre vezette vissza, amikor a közoktatáspolitikai már teljesen a totális hatalom eszközévé vált. Az esemény neveléstörténeti jelentőségét az adta, hogy őszinte és részletes képet nyújtott a kor pedagógiai problémáiról, például az általános iskola megreformálásának kudarcáról, az oktatás formalizmusáról, és a pedagógusok nehéz helyzetéről.¹⁰⁴

4.2 Október 23.

A tüntetés gondolata felkészületlenül érte a Petőfi Kört és csak október 22-én este döntött úgy, hogy az elkerülhetetlen mozgalomban részt vesz, mivel jelszavaikkal befolyásolni akarták a tömeget. A másnapi napilapokban jelentették meg pontokba szedett követeléseiket, bár vannak átfedések, de ezek meg sem közelítették a radikális egyetemisták elvárásait. A kör néhány vezetője megpróbált tárgyalni a pártközponttal, mivel a belügyminiszteri tilalom sem rettentette vissza a tüntetőket. A felajánlott kompromisszum az volt, hogy biztosítsanak hangszórós autókat, amelyek a kör jelszavait tudják hangoztatni, hogy ellensúlyozzák a radikális nézeteket. Továbbá garanciát kértek arra, hogy a hatalom nem fog fegyveresen beavatkozni. Ezeket a javaslatokat azonban elutasítják. A kör felismeri, hogy a diákság tüntetés melletti elkötelezettsége és a DISZ-ből való kilépése egyértelműen túlmegy a kör politikai elképzelésein, a párt felső vezetése pedig képtelen a helyzet komolyságát felfogni. Végül egyetlen hangszórós kocsit biztosítanak, de ennek a szerepe minimális a százezres tömegben.

Az utolsó tanácskozás, az *Orvosvita* 23-án délután volt a Gólyavárban, miközben a városban már zajlott a tüntetés. Késő este a résztvevők úgy távoztak, hogy néhány száz méterrel odébb, a rádió épületénél már ropogtak a fegyverek. „*Október 23-án a Petőfi kör politikai tevékenysége és szerepe lényegében véget ért.*”¹⁰⁵ Ezután a Petőfi Kör nem ülésezett többet. November 3-án ismét tervezték a kör összehívását, de a másnap hajnali szovjet támadás ezt

¹⁰³ Hegedűs B. András: Az Iratok sorsa In.: A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján V. (1994) 1956-os Intézet, 17-18.

¹⁰⁴ Zibolen Endre: Bevezetés In.: A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján VI. Pedagógusvita, (1992) Múzsák Kiadó

¹⁰⁵ Világosság, 1989/1, 32.

meghiúsította. A megtorlás idején a kör számos tagját tartóztatták le és ítélték börtönbüntetésre az „ellenforradalom” előkészítésében játszott állítólagos szerepükért.

A Petőfi Kör valóban szerepet játszott a forradalom előkészítésében, hiszen a vitákon tárgyalt problémák erősítették a reformgondolatokat és érzelmeket, de az radikalizálódott nézetek miatt kialakult tüntetést nem támogatták, mert szembe ment a kör eredeti szándékaival, miszerint szocialista keretek között reformálják meg a politikai berendezkedést.

5. Konklúzió

A hipotézisemet leegyszerűsítve úgy is meg lehet fogalmazni, hogy nem csupán az a fontos, amit mondunk, de az is, hogyan és milyen körülmények között tesszük ezt meg. Jelen kutatásban pedig egyértelmű a jelentősége csupán a ténynek is, hogy „kimondtuk”. A retorika alapjainak megismerése és az érveléstechnika főbb szempontjainak összegzése fontos a vita szociálpszichológiai hatásainak megértéséhez. Azonban azt, hogy mekkora jelentősége van a gyakorlatban a kommunikációs stratégiáknak egy valós értékű konkrét történelmi példával lehet igazán ábrázolni. Erre a célra a Petőfi Kör vitái tökéletesen megfeleltek. A teljes körű elemzéshez természetesen nem elég ennek a dolgozatnak a megszabott terjedelme, de egyes részek általánosabb vizsgálata mellett, igyekeztem más részek – mint a kiemelkedő jelentőségű sajtóvita – mélyreható elemzését elvégezni.

A viták szövegeiben a retorika és az érvelés szabályszerűségeit felfedezhetjük. Mindemellett pedig a jegyzőkönyv részletessége, és a tény, hogy a közönség reakciói is megjelennek benne, remek forrásanyagot biztosít, hogy ezáltal a közönségre tett hatásokat is megvizsgálhassuk. Végeredményben, a kutatás elérte célját, hogy alapot biztosítson annak a kijelentésnek, hogy a vita mint kommunikációs stratégia példátlan jelentőséggel bír a kisebb csoportoktól kezdve, egész társadalmak működésében, illetve működésének megkérdőjelezésében és a változtatás iránti vágy megszületésében. Petőfi Kör által létrehozott vitaszerű kommunikációs platform, amely több ezer értelmiségi fiatal elért, egyértelműen az egyik megalapozója volt azoknak a forradalmi gondolatok megszületésének, amelyek az 1956. október 23-ai eseményhez vezettek.

Ha megvizsgáljuk és megértjük, hogy közel 70 éve hogyan alkalmaztak akkor ritkaságnak számító kommunikációs eszközöket és stratégiákat, akkor közelebb kerülhetünk a mai, 21. századi technológiák – például a közösségi média manipulációjának – megértéséhez is. Az értelmiségi szerveződések, rögtönzött tüntetések, valamint az információs hálózatok hatékonysága valós inspirációt jelenthetett a modern társadalmi mozgalmak számára. Ezek rámutathatnak arra, hogy a politikai és társadalmi változások elérése nem csupán a technikai eszközöktől, hanem az alkalmazott kommunikációs stratégiáktól is függ, illetve attól, hogy mennyire vagyunk képesek mozgósítani a tömegeket. Az 1956-os események során tapasztalt kommunikációs taktikák és megoldások tanulmányozása a történelmi érdeklődésen túl, gyakorlati tanulságokat is hordoz a jelen kor számára, különösen az információs hadviselés és a nyilvános vita befolyásoló erejének terén. Ezért is zárnám le dolgozatomat azzal a gondolattal,

hogy a retorika, az érvelés és a vitakultúra oktatása elengedhetetlen a kritikus gondolkodást biztosító társadalom fennmaradásához.